

ONDERWIJSVISITATIE

architectuur

Een onderzoek naar de kwaliteit van de twee-cycli-opleiding
architectuur aan de Vlaamse hogescholen

V L H O R A

V l a a m s e H o g e s c h o l e n r a a d

29 november 2004

voorwoord

De visitatiecommissie van de opleiding Architectuur brengt met dit rapport verslag uit over haar bevindingen, conclusies en aanbevelingen die resulteren uit het onderzoek dat zij in het voorjaar 2004 heeft verricht naar de kwaliteit van de twee-cycli-opleiding Architectuur in Vlaanderen.

De visitatie en dit rapport passen in de werkzaamheden van de hogescholen en van de Vlaamse Hogescholenraad (VLHORA) met betrekking tot de kwaliteitszorg van het hogescholenonderwijs, zoals bepaald in artikel 58bis van het hogescholendecreet van 1994.

Met dit rapport wordt de bredere samenleving geïnformeerd over de wijze waarop de hogeschool en meer bepaald de betrokken opleiding omgaat met de kwaliteit van haar onderwijs. Toch is het rapport in de eerste plaats bedoeld voor de hogeschool die de opleiding aanbiedt. Op basis van de bevindingen van het rapport kan de hogeschool nu en in de nabije toekomst actie nemen om de kwaliteit van het onderwijs in de opleiding te handhaven en verder te verbeteren.

De lezer moet er zich echter terdege bewust van zijn dat het rapport slechts een momentopname biedt van het onderwijs in de opleiding en dat de rapportering van de visitatiecommissie slechts één fase is in het proces van kwaliteitszorg.

De VLHORA dankt allen die meegewerkt hebben aan het welslagen van dit proces van zelfevaluatie en visitatie.

De visitatie was niet mogelijk geweest zonder de inzet van al wie binnen de hogeschool betrokken was bij de voorbereiding en de uitvoering ervan.

Tevens is de VLHORA bijzondere dank verschuldigd aan de voorzitter en de leden van de visitatiecommissie voor de betrokkenheid en deskundige inzet waarmee zij hun opdracht hebben uitgevoerd.

Luc Van de Velde
secretaris-generaal

Roland Vermeesch
voorzitter

inhoudsopgave

---

voorwoord.....	2
de visitatie architectuur	4
1 inleiding.....	4
2 de visitatiecommissie	4
2.1 samenstelling.....	4
2.2 taakomschrijving	5
2.3 werkwijze	5
2.3.1 voorbereiding.....	5
2.3.2 bezoek aan de instelling	5
2.3.3 rapportering	6
bevindingen en aanbevelingen.....	7
1 de opleiding architectuur in Vlaanderen.....	7
1.1 bespreking van de thema's	7
1.1.1 beschrijving van het beleid en de kwaliteitszorg	7
1.1.2 concretisering van de kwaliteitszorg	8
1.1.3 personeel	9
1.1.4 materiële en financiële randvoorwaarden	10
1.1.5 onderwijsdoelstellingen.....	11
1.1.6 onderwijsprogramma	12
1.1.7 werkveldervaring en afstudeerwerk	13
1.1.8 internationalisering.....	14
1.1.9 leersituatie	14
1.1.10 toetsing	15
1.1.11 studie- en studentenbegeleiding	16
1.1.12 studielast en studierendement	16
1.1.13 afgestudeerden	17
1.1.14 maatschappelijke dienstverlening	17
1.1.15 onderzoek	17
1.2 conclusies en aanbevelingen.....	18
2 terugmeldingsrapporten	20
2.1 Hogeschool Antwerpen.....	20
2.1.1 bespreking van de thema's	21
2.1.2 conclusies	33
2.2 Hogeschool voor Wetenschap & Kunst.....	35
2.2.1 bespreking van de thema's	36
2.2.2 conclusies	48
2.3 Provinciale Hogeschool Limburg	50
2.3.1 bespreking van de thema's	51
2.3.2 conclusies	61
bijlagen	63
curriculum vitae van de visitatieleden	63
thema's van het zelfevaluatie-rapport	64
bezoekschema.....	70
lijst van gebruikte afkortingen.....	71

1 inleiding

In dit rapport brengt de visitatiecommissie verslag uit van haar bevindingen over de onderwijskwaliteit van de opleiding Architectuur, die zij in het voorjaar 2004 in opdracht van de Vlaamse Hogescholenraad (VLHORA) heeft onderzocht.

De opleiding is een twee-cycli-opleiding die aangeboden wordt door de Hogeschool Antwerpen, de Hogeschool voor Wetenschap & Kunst en de Provinciale Hogeschool Limburg.

Dit initiatief past in de werkzaamheden van de hogescholen en van de VLHORA met betrekking tot de kwaliteitszorg van het hogescholenonderwijs, zoals bepaald in artikel 58bis van het hogescholendecreet van 1994.

2 de visitatiecommissie

2.1 samenstelling

De visitatiecommissie werd samengesteld door de Raad van Beheer van de VLHORA in zijn vergadering van 13 juni 2003.

De commissie was als volgt samengesteld:

Voorzitter: José Depuydt

Leden: Werner Desimpelaere
Herman van Meer
André Vyt
Jan Westra

Het secretariaat werd waargenomen door Klara De Wilde, kwaliteitscoördinator bij de VLHORA.
Voor een kort curriculum vitae van de commissieleden, zie bijlage 1.

2.2 taakomschrijving

De visitatiecommissie heeft als taak op basis van het door de hogeschool opgestelde zelfevaluatierapport en door middel van ter plaatse te voeren gesprekken, na te gaan in hoeverre de kwaliteit van de onderwijsprocessen van de opleiding, geconcretiseerd in 15 thema's, beheerst wordt en aanbevelingen te formuleren om te komen tot kwaliteitsverbetering binnen de betrokken opleiding.

Voor de thema's van de zelfevaluatie, zie bijlage 2.

2.3 werkwijze

2.3.1 voorbereiding

De visitatiecommissie werd geïnstalleerd op 10 februari 2004. Tijdens deze vergadering werd de handleiding van het visitatieproces toegelicht. Op dat moment heeft de commissie tevens de bezoekdagen vastgelegd, het bezoekschema opgesteld en de wijze van voorbereiding van het bezoek besproken.

De commissie analyseerde het zelfevaluatierapport en de bijlagen om zich een beeld te vormen van de opleiding en van de kwaliteitszorg in de opleiding.

Individuele bevindingen, commentaar en punten van verdere bevraging werden besproken op de voorbereidende vergadering op de vooravond van elk bezoek.

2.3.2 bezoek aan de instelling

Tijdens het bezoek heeft de commissie gesprekken gevoerd met alle geledingen die betrokken zijn bij het onderwijs in de opleiding Architectuur. De gesprekken zijn een goede aanvulling geweest op het zelfevaluatierapport en werden door de commissie als open ervaren.

Tijdens het bezoek werd in de mogelijkheid tot bijkomende gesprekken voorzien. Deze mogelijkheid kon worden gebruikt zowel op verzoek van personen uit de bezochte instelling als op verzoek van de visitatiecommissie.

Verder heeft de commissie kennis genomen van bijkomende informatie, zoals verslagen, cursussen, voorbeelden van examenvragen, van afstudeerwerken en van stagewerken. Tevens werd een bezoek gebracht aan de gebouwen en de infrastructuur.

Het bezoek werd afgesloten met een mondelinge rapportering aan de beleidsverantwoordelijken, waarin de commissie haar eerste bevindingen van de visitatie weergaf.

Voor het bezoekschema, zie bijlage 3.

2.3.3 rapportering

Als laatste stap in het visitatieproces legt de commissie haar bevindingen en aanbevelingen vast in een terugmeldingsrapport per bezochte instelling en in een globaal openbaar rapport voor de opleiding in Vlaanderen.

Dit rapport werd door de voltallige commissie becommentarieerd en op punt gesteld in oktober 2004.

De opleiding heeft de gelegenheid gekregen om op dit rapport te reageren. Voor zover de commissie zich kon terugvinden in de opmerkingen van de hogeschool, werden ze verwerkt in het rapport. De commissie heeft de opleiding op de hoogte gebracht van haar beslissing ter zake.

bevindingen en aanbevelingen

---

1 de opleiding architectuur in Vlaanderen

woord vooraf

De opleiding architectuur wordt aangeboden door drie hogescholen in Vlaanderen:

- de Hogeschool Antwerpen - campus Henry Van de Velde in Antwerpen (HA);
- de Hogeschool voor Wetenschap & Kunst - campus Sint-Lucas in Gent en Brussel (W&K);
- de Provinciale Hogeschool Limburg - campus Diepenbeek (PHL).

De opleiding Architectuur is, in het academiejaar waarin de visitatie plaatsvond, nog verweven met de opleiding Interieurarchitectuur. Na twee gemeenschappelijke kandidatuurjaren kiezen de studenten voor architectuur (3 jaar) of interieurarchitectuur (2 jaar). Vanaf het academiejaar 2004-2005 bieden de opleidingen autonome Bachelors, respectievelijk Architectuur en Interieurarchitectuur, aan.

De bezoeken waren over het algemeen goed voorbereid en georganiseerd door de hogescholen. De visitatiecommissie apprecieerde:

- de tijd en de middelen die werden gependeed aan de zelfreflectie;
- de open geest van de gesprekken tijdens de bezoeken;
- de latente bewustwording voor interne kwaliteitszorg die door middel van de zelfevaluatie en de visitatie op gang is gebracht.

De commissie wenst vooraf duidelijk te stellen dat haar taak erin bestond zich op basis van een zelfevaluatierapport een oordeel te vormen over de kwaliteitsbewaking binnen de opleiding, zonder de identiteit en eigenheid van de opleiding in vraag te stellen, noch de drie opleidingen kwantitatief te vergelijken.

In dit hoofdstuk geeft de visitatiecommissie een overzicht van de situatie aan de verschillende hogescholen met betrekking tot een aantal kwaliteitsaspecten inzake de VLHORA-thema's. Zij besteedt daarbij vooral aandacht aan elementen die haar het meest in het oog zijn gesprongen of die zij belangrijk acht en aan vaststellingen die zij in meerdere opleidingen heeft gedaan.

1.1 bespreking van de thema's

1.1.1 *beschrijving van het beleid en de kwaliteitszorg*

De opleiding Architectuur is in de drie hogescholen opgezet in de ruimere context van een departement, een hogeschool en een associatie. In alle hogescholen geniet de opleiding een relatief grote autonomie voor het organiseren van de onderwijsprocessen. Er zijn duidelijke verschillen in de mate waarin een structurele samenwerking bestaat tussen het opleidingsniveau en het instellingsniveau. De commissie stelt vast dat de kansen die de ruimere context van het departement/de hogeschool/de associatie biedt op het vlak van

ervaring, kennis en expertise onvoldoende benut worden. Dit is niet enkel de verantwoordelijkheid van de opleiding, maar ook van de instelling.

Er zijn weinig contacten tussen de verschillende architectuuropleidingen, wat de commissie betreurt. Er gebeurt veeleer een internationale toetsing.

Elke opleiding heeft een missie neergeschreven die echter in meer of mindere mate verder geëxpliciteerd en getoetst moet worden. De opleidingen moeten er ook over waken dat de missie aan alle geledingen wordt gecommuniceerd en door iedereen gedragen wordt. De commissie vraagt specifieke aandacht voor de betrokkenheid van de studenten inzake actieve participatie aan de besluitvorming. Wederzijdse communicatie door middel van hoorzittingen zou hier een strategie kunnen zijn.

De opleiding staat wat betreft het beleid voor een aantal uitdagingen, zoals de implementatie van de BA/MA-structuur, de academisering, de uitbouw van het onderzoek en een dynamisch HRM. De commissie stelt vast dat de hogescholen waardevolle initiatieven genomen hebben, maar dat een globale aanpak waaraan alle geledingen van de opleiding participeren, ontbreekt. De commissie is er zich van bewust dat in de huidige situatie de opleidingen een beperkte personeelsbezetting en beperkte middelen hebben om de veelheid aan taken naar waarde uit te werken. Des te noodzakelijker is de globale denkoefening over het toekomstig beleid waarin alle geledingen betrokken moeten worden. Een participatieve vorm van beleidsopmaak, zoals vastgesteld bij W&K en in zekere mate bij PHL, wordt door de commissie gewaardeerd.

De opleidingen geven nog geen duidelijke inhoudelijke invulling aan de academisering. Het valt ook op dat de consequenties van de academisering niet worden doorgetrokken naar alle aspecten van personeel, onderwijs en onderzoek.

Inzake het personeelsbeleid werden weinig plannen naar voren geschoven om samenwerking op te zetten met de associatiepartners (onder meer voor vorming).

Voor wat betreft het onderwijs mist de commissie een herdenken van de wetenschappelijke basis van het curriculum en van de wetenschappelijke kwaliteit van de leermiddelen.

Inzake onderzoek moet de link met het onderwijs versterkt worden, bijvoorbeeld via een geëigende methodiek, een theorie van de architectuur en het betrekken van studenten in het lopende onderzoek. De commissie is van mening dat de opleidingen als geheel hier in de nabije toekomst meer aandacht aan moeten besteden.

Inzake de kwaliteitszorg heeft de commissie een aantal goede aanzetten gezien. De algemene vaststelling is echter dat de meeste opleidingen slechts één of meerdere stappen hebben gezet in de PDCA-cirkel. Punt van zorg is dat in geen enkele opleiding de kwaliteitscyclus volledig doorlopen is en vertaald werd in concrete verbeterplannen op werkvloerniveau. De commissie vraagt extra aandacht voor de participatie van alle actoren in het kwaliteitsproces. Ze dringt ook aan op meer integrale kwaliteitszorg, met name de wederzijdse interactie van de deeldomeinen van kwaliteitszorg.

Het is de commissie opgevallen dat indien een personeelslid een duidelijke en voldoende ruime taakopdracht heeft als kwaliteitscoördinator, er een duidelijkere impact is van kwaliteitszorg op de opleiding als geheel.

1.1.2 concretisering van de kwaliteitszorg

De commissie stelt vast dat het uitvoeren en verwerken van de zelfevaluatie een leerproces is geweest voor de opleidingen, waarbij het ene rapport een meer kritische analyse oplevert dan de andere.

De drie opleidingen hebben echter nog geen kwaliteitszorg uitgebouwd die kan getypeerd worden als SMART: specifiek, meetbaar, attractief/afgesproken, realistisch en tijdsgerelateerd, waardoor de kwaliteitszorg te weinig is geoperationaliseerd en onvoldoende garanties biedt tot continuïteit.

De commissie heeft wel een aantal waardevolle initiatieven gezien om de kwaliteitszorg vorm te geven en de betrokkenheid van de actoren te stimuleren, zoals consensusgesprekken, proefvisitatie en evaluatieformulieren (bijvoorbeeld Evatel en Evadoc).

Vermeldenswaard is dat in alle opleidingen Architectuur een opleidingsraad is geïnstalleerd die een rol kan spelen bij de uitbouw van een integrale kwaliteitszorg. Hierbij moet de vertegenwoordiging van alle geledingen, ook van de studenten, bewaakt worden.

De commissie adviseert de opleidingen om aandacht te besteden aan de volgende randvoorwaarden die de kwaliteitsbewaking moeten optimaliseren:

- actieve participatie van alle actoren bij de kwaliteitszorg;
- structurele samenwerking tussen de kwaliteitscoördinatoren op verschillende niveaus (associatie, hogeschool, departement);
- duidelijke afbakening van verantwoordelijkheden en bevoegdheden;
- specifieke vorming en/of navorming;
- verduurzamen van de kwaliteitszorg door de inzet van adequate instrumenten;
- garanderen van de snelheid in de dynamiek van kwaliteitszorg;
- nastreven van een goede balans tussen een minimum aan zinvolle vergaderingen in combinatie met adequate meetinstrumenten.

Met betrekking tot de opmaak van de zelfevaluatie(rapporten) bleken de zelfevaluatierapporten qua opzet en thematische aanpak (cfr. VLHORA-thema's) niet steeds vergelijkbaar. De commissie adviseert de hogescholen in de toekomst aandacht te besteden aan volgende aspecten:

- structureren van het rapport zodat een beoordeling van de door VLHORA opgelegde thema's mogelijk is;
- helderheid van het ZER door systematische analyse;
- analyse van de zwakke punten;
- het feit dat een ZER meer moet zijn dan het statisch karakter van archivering;
- het op gang brengen van een duurzame strategie met betrekking tot de kwaliteitszorg en het ZER daarin een plaats te geven;
- het aanwenden van de totstandkoming van het ZER als een opportuniteit voor de dynamiek van de interne kwaliteitszorg;
- het ondernemen van concrete en haalbare acties (SMART) en van terugkoppeling.

1.1.3 personeel

Bij de drie opleidingen valt het groot engagement en de vakbekwaamheid van de docenten op, maar evenzeer opvallend is de beperkte expertise op het vlak van onderwijskunde.

In de drie opleidingen is de ruimte voor verjonging, vervrouwelijking en bevordering nagenoeg afwezig.

De commissie waardeert de denkoefening van HA en PHL over het ideale personeelskader. Ze suggereert om die denkoefening in elke opleiding te doen, om op termijn een evenwichtige personeelsstructuur te realiseren die de volle breedte van het takenpakket kan opnemen, met name onderwijs, curriculumvernieuwing, academisering, vakdeskundigheid, theorie en praktijk.

De opleidingen moeten in de denkoefening ook een evenwichtige verdeling tussen voltijdse personeelsleden en deeltijdse personeelsleden en tussen vaste aanstellingen en tijdelijke contracten uitwerken.

Beoordelingscriteria moeten vastgelegd worden in functie van een selectie- en bevorderingsbeleid om professionele, onderwijs- en onderzoekskundigheden te bepalen.

De commissie adviseert de navorming niet te laten afhangen van het persoonlijk initiatief maar professionaliseringstrajecten uit te bouwen. Ze vindt het aangewezen dat hiervoor wordt samengewerkt met andere opleidingen binnen de hogescholen, de centrale diensten of met de associatiepartners.

Ten slotte vraagt de commissie aandacht voor:

- de aspecten van welbevinden van personeelsleden;
- voldoende transparantie van personeelsbeleid in functie van specificering van budgetten;
- betrokkenheid van het personeel bij besluitvorming;
- de dynamiek en de navorming op verschillende vlakken.

1.1.4 materiële en financiële randvoorwaarden

onderwijsruimten

Niettegenstaande de beperkte middelen stelde de commissie vast dat de onderwijsruimtes over het algemeen voldoende uitgebouwd en ingericht zijn voor het onderwijs. De ateliers vormen de kern van de opleiding. Er blijken in W&K campus Brussel en in de PHL echter niet voldoende werkplaatsen te zijn voor het uitvoeren van ontwerpen.

De materiële infrastructuur die beschikbaar is voor het onderwijs weerspiegelt meestal de vrij traditionele werkvormen. De commissie adviseert om de infrastructuur en de ruimtelijke randvoorwaarden te herdenken in functie van alternatieve onderwijsvormen en -concepten (zoals PGO, *peer teaching*) en op zijn minst de flexibiliteit van de onderwijsruimtes hierop te voorzien.

mediatheek

In alle hogescholen kan de opleiding beschikken over een bibliotheek, die niet enkel architectuur maar ook aanverwante opleidingen bedient.

De collectie op het vlak van architectuur is goed uitgebouwd. De commissie vindt het essentieel dat hier voldoende middelen tegenover staan. De PHL moet op dat vlak haar politiek bijsturen. Alle hogescholen moeten meer aandacht schenken aan vernieuwende media, onderwijskundige documentatie en literatuur over onderwijsvernieuwing en didactiek. De commissie adviseert ook om de collectie te optimaliseren teneinde het 'zelfgestuurd leren' aan te moedigen.

Iedere opleiding heeft ook een technische bibliotheek, maar die wordt niet in elke hogeschool even goed ingericht en beheerd. Op dat vlak waardeert de commissie het technisch documentatiecentrum van de HA, alsook de logistieke ondersteuning naar de studenten toe. Het is ook positief dat gebruik wordt gemaakt van het maquetteatelier van het departement.

Vermeldenswaard is het Architectuur Reflectie Centrum van W&K, dat echter nog in te grote mate een documentatiecentrum is. Het kan een waardevolle opmaat worden om op een gestructureerde manier aan kennismanagement te doen. De commissie suggereert om dit in alle hogescholen op te starten.

Over het algemeen vraagt de commissie aandacht voor het aanmoedigen van een leescultuur bij de studenten. De positie, werking en organisatie van de bibliotheek/mediatheek kunnen hiertoe bijdragen.

computerinfrastructuur

De computerinfrastructuur is in de drie hogescholen goed uitgebouwd en onderhouden. Ze is ook gebruiksvriendelijk. De commissie vermeldt hier speciaal het laptopproject en het draadloos netwerk van de PHL, waarmee de hogeschool de spits afbijt inzake de invoering van ICT in de dagelijkse onderwijspraktijk.

De commissie vraagt aandacht voor de keuze van de software en dan vooral de software die gelinkt is aan architectuur. Er worden niet steeds softwarepakketten gebruikt die aan de courante praktijk van de architectuurwereld beantwoorden. Hier zijn aanvaardbare redenen voor, maar die moeten aan de studenten duidelijk worden gemaakt.

De bestaande infrastructuur is er nog niet op gericht een elektronische leeromgeving voor de volledige opleiding integraal in te voeren. Positief is wel dat studenten beschikken over ruimte op de server om hun studiemateriaal te stockeren en uit te wisselen.

1.1.5 onderwijsdoelstellingen

Elke opleiding heeft haar onderwijsdoelstellingen geëxpliciteerd. De mate waarin de docenten zich deze doelstellingen eigen hebben gemaakt, verschilt van hogeschool tot hogeschool.

De commissie noteert dat over het algemeen de leerdoelen, inhouden, materialen en taken in grote mate gericht zijn op de reële beroepsuitoefening. Positief is dat in de drie opleidingen het ontwerpen als discipline centraal staat, wat meer is dan het opleiden tot architect.

Een herdenken van de onderwijsdoelstellingen in functie van academisering dringt zich op. Twee opleidingen (PHL en W&K) hebben reeds inspanningen geleverd om competenties te formuleren in het kader van de nieuwe BA/MA-structuur. In deze oefening vraagt de commissie om aandacht te besteden aan:

- domeinspecifieke competenties inzake architectuur;
- kerncompetenties;
- vakoverschrijdende competenties.

De commissie waardeert de aandacht voor vernieuwende onderwijsconcepten (onder meer PGO en alternatieve evaluatievormen), maar die moeten worden geëxpliciteerd in een didactisch concept dat is afgestemd op de leerdoelen. De commissie merkt op dat de opleidingen hierin onderwijskundige ondersteuning nodig hebben.

Het beroepsveld staat over het algemeen positief tegenover de opleidingen, maar een gestructureerde *feedback* van het beroepsveld naar de opleiding ontbreekt bij elke opleiding.

Het beroepsveld merkt in bepaalde gevallen (dit was het meest uitgesproken tijdens de visitatie W&K) op dat zich alternatieve beroepsuitoefeningen aandienen, waarop het onderwijs kan anticiperen. Het inbouwen van individuele en flexibele studeertrajecten is hiertoe wenselijk.

Elke opleiding zorgt voor een interessante uitwerking van flexibele leerroutes. Deze initiatieven zijn van recente datum en zijn een bewijs voor de dynamiek van deze opleidingen.

In het algemeen vraagt de commissie aandacht voor:

- het afstemmen van de onderwijsdoelstellingen op een maatschappelijk relevante realiteit;
- het ontwikkelen van verschillende soorten wetenschappen (ontwerp-, mens- en exacte wetenschappen) tot een harmonisch geheel;
- het op gang brengen van kennisprocessen;
- het afstemmen van de evaluatievormen op de onderwijsdoelstellingen.

1.1.6 onderwijsprogramma

Over het algemeen zijn de opleidingsonderdelen goed gericht op integratie in het ontwerp en op integratie van theorie en praktijk, maar de klassieke spanning tussen cursusonderwijs en projectonderwijs is nog aanwezig. Het spanningsveld tussen het ontwerpen en de blok- en examenperiodes voor de theorievakken blijft bestaan, in alle opleidingen, ondanks de ambitie om theorie en praktijk te integreren.

Elke opleiding biedt haar studenten een waaier van keuzemogelijkheden aan, die beperkt is in de eerste studiejaar maar groeit naarmate de studie vordert.

De commissie constateert dat het programma nog te veel uitgaat van contactonderwijs en te weinig van zelfgestuurd leren. De commissie suggereert om hier bij de curriculumherziening in het kader van de BA/MA-structuur meer aandacht aan te besteden.

Het programma staat beschreven in de studiegids. Voor de HA is die duidelijk, volledig en gebruiksvriendelijk. De overige hogescholen stellen een versie op cd-rom ter beschikking, maar de studenten blijken die niet of amper te raadplegen. Nochtans is het belangrijk dat de studenten de inhoud kennen. De commissie adviseert na te gaan hoe de leesbaarheid van de cd-rom kan worden verbeterd.

Gezien het belang van een operationeel adequate studiegids, waarin ook de onderwijs- en examenregeling beschreven staan, verwacht de commissie een studiegids die aanwezig, raadpleegbaar en gebruiksvriendelijk is. Een studiegids is immers een adequaat instrument voor het beleid in termen van kwaliteitszorg, voor de docent in termen van dialoog en voor de student in termen van pedagogische randvoorwaarden.

De studenten zijn overwegend positief over het programma, maar vragen wel meer confrontaties met de dagelijkse praktijk van een architect via werf- of bedrijfsbezoeken.

De studenten en het beroepsveld wensen meer aandacht voor metacognitieve vaardigheden zoals:

- communicatievaardigheden (met inbegrip van schriftelijke rapporteren en luisterbekwaamheid);
- presentatie en grafische expressie;
- managements- en organisatievaardigheden;
- teamwork en leiderschap;
- integrerend denken in termen van multidisciplinariteit;

- vermogen zich als architect in te passen in complexe maatschappelijke processen (empathie ten aanzien van maatschappelijke actoren).

1.1.7 *werkveldervaring en afstudeerwerk*

stage

Naast de verplichte stage na de studie om tot het beroep van architect toegelaten te worden, hebben de studenten in principe de mogelijkheid om een praktijkstage te lopen tussen het tweede en vijfde jaar. De praktijkstage vindt plaats tijdens de vakantiemaanden en wordt gehonoreerd met slechts enkele studiepunten. De commissie vindt de praktijkstage positief omdat het een middel is om de binding met de realiteit te bevorderen.

Ze ondersteunt de vraag van de studenten en afgestudeerden om blijvend meer aandacht te besteden aan kennismaking met de beroepspraktijk. Dit kan door onder meer werkbezoeken, leveranciersbezoeken, uitstappen en analyses van gebouwen en bouwprocessen, maar ook door het promoten van een keuzestage of door stage op te nemen als een verplicht vak binnen het curriculum.

De Orde der Architecten voert vandaag de discussie om de stage over een langere termijn te integreren in de studie. Dit moet verder uitgediept worden. Het is belangrijk dat de drie opleidingen onderling hierover een visie ontwikkelen in overleg met het beroepsveld.

afstudeerwerk

Het afstudeerwerk bestaat meestal uit een ontwerp. De commissie is van mening dat bij het ontwerp steeds een projectbeschrijving hoort onder de vorm van een conceptnota, zoals dat reeds in twee hogescholen gebeurt. De conceptnota geeft de inzichtelijke opbouw van de ontwerpbeslissingen in het ontwerp/portfolio, alsook een culturele en interpretatieve inbedding van de behandelde probleemstelling weer.

In deze hogescholen bestaat ook de mogelijkheid om als eindwerk een thesis te maken, al dan niet gelinkt aan een ontwerp. De commissie moedigt deze combinatie aan als opmaat naar een gedragen meesterproef om de idee van integratie van theorie en praktijk te accentueren.

De commissie heeft grote waardering voor het niveau van de eindwerken die gepresenteerd werden. In de marge moet opgemerkt worden dat enkel de PHL een volledig beeld gaf van de kwaliteit door projecten te laten zien met een verschillende beoordeling (zeer goed/goed/zwak), terwijl de andere hogescholen enkel de beste projecten lieten zien.

De commissie vraagt meer aandacht voor het formuleren van de doelstellingen van de afstudeeropdrachten en de onderzoeksbasis waarop het afstudeerwerk is gebaseerd. Er zouden richtlijnen moeten komen voor het opvolgen van het hele proces met betrekking tot het verrichten van onderzoek en het vertalen in een wetenschappelijke tekst.

De commissie is ook van oordeel dat de beoordelingscriteria in alle opleidingen duidelijker en transparanter kunnen.

1.1.8 internationalisering

Een internationale dimensie is aanwezig onder verschillende vormen. Een vorm die in elke hogeschool terug te vinden is, betreft de uitwisselingen in het kader van de Erasmus/Socrates-programma's, waarvoor de hogescholen akkoorden hebben afgesloten met diverse partners in en buiten Europa. Jaarlijks gaan gemiddeld een tiental studenten van elke hogeschool in het buitenland studeren, maar de uitstroom is beduidend hoger dan de instroom.

De docentmobiliteit is beperkt doordat de docenten vaak een beroepspraktijk combineren met een onderwijsopdracht. De commissie heeft hiervoor begrip, maar vraagt niettemin met aandring om de mogelijkheden te benutten om docenten gedurende kortere periodes uit te wisselen.

Alle opleidingen zijn actief betrokken in de EAAE en de ENHSA waarbij ze zich profileren op internationaal vlak en er tevens organisatorische taken in opnemen.

Elke opleiding neemt waardevolle initiatieven, maar de commissie mist het globale kader. Zij adviseert om een visie, een profiel en concrete doelen op het vlak van internationalisering te ontwikkelen, zowel van de eigen opleiding als van de instellingen waarmee de opleidingen wensen samen te werken (*SWOT-analysis*). Zij vraagt ook aandacht voor het waarmaken van een internationale gerichtheid en die te laten doordringen tot op de brede werkvloer (docenten en studenten). Dit vereist een gerichtere integratie van multiculturele waarden en verscheidenheid. Het aspect internationalisering is volgens de commissie meer dan het organiseren van uitwisselingen, maar is ook een gerichtheid op de wereld met inbegrip van de problemen die zich in de wereld voordoen op het vlak van bijvoorbeeld huisvesting, mobiliteit, ruimtelijke planning en duurzaamheid.

In termen van netwerken zijn er bij de verschillende opleidingen waardevolle initiatieven waarneembaar, onder meer de deelname van W&K aan de *Meta-university*, de ADSL-week en bijbehorende contacten bij HA, PHL en de Euregio en het *Universal Design*-project waaraan de drie opleidingen deelnemen. Het zou getuigen van 'micro-internationalisering' indien hiervoor binnen de hogescholen meer samenwerking zou bestaan.

1.1.9 leersituatie

onderwijsvormen

De adequaatheid van de ateliervorm voor de praktijkvakken is overduidelijk. De ondersteunende vakken worden over het algemeen via hoorcolleges overgebracht.

Het onderwijs wordt in de eerste twee jaren op vrij klassieke manier gegeven, vooral voor de theoretische en ondersteunende vakken. De commissie suggereert een verdere integratie en kruisbestuiving van de theorievakken en de ateliers. In de HA wordt in de hogere jaren het systeem van verticale studio's gebruikt, waarbij studenten uit het 3de, 4de en 5de jaar samen aan een projectontwerp werken. De commissie waardeert dit concept ten zeerste en suggereert om dit verder uit te werken met inbegrip van de theoretische en ondersteunende vakken.

In alle hogescholen wordt geëxperimenteerd met vernieuwende onderwijsvormen. Deze initiatieven worden echter onvoldoende gedragen door een coherente onderwijskundige visie. Hiervoor is onderwijskundige ondersteuning noodzakelijk.

Een elektronische leeromgeving is nog niet uitgebouwd. Ook hier is externe expertise noodzakelijk.

Ten slotte vraagt de commissie aandacht voor:

- de inplanning van de werkvormen en de effecten ervan op de studiebelasting voor de studenten;
- de rol van de zelfstudie in het leerproces met de implicaties op de werkvormen en het aanleveren van leermateriaal.

leermiddelen

De commissie constateert dat de vakinhoudelijke bekwaamheid van lesgevers op basis van realisaties en cursusmateriaal op een aanzienlijk peil staat, maar dat er onvoldoende expertise voor onderwijsontwikkeling aanwezig is. De cursussen zijn *up-to-date* maar kunnen inhoudelijk en didactisch verbeterd worden, onder andere inzake het inzichtelijk maken van de kennis. Een structureel evenwicht tussen blijvende kennis en reproductie en tussen beschouwing en kritische reflectie moet worden nagestreefd. Ook hier zou onderwijskundige ondersteuning een meerwaarde betekenen.

De studenten beoordelen de cursussen over het algemeen positief, in een aantal gevallen wordt de cursus te abstract bevonden.

De commissie suggereert om een *format* voor de opbouw van cursussen op te stellen, zodat alle cursussen de essentiële elementen bevatten, onder meer doelstellingen, inhoudstafel, literatuurlijst en de bronvermelding. Tevens zou een inhoudelijke huisstijl bijdragen tot de kwaliteit en studeerbaarheid van de cursussen.

De commissie vraagt verder om bij algemeen theoretische vakken de relevantie van de cursusuitwerkingen te bewaken. Ook mag bij het gebruik van bestaande teksten de ondersteuningswaarde ervan in het leerproces niet uit het oog verloren worden.

1.1.10 toetsing

Er wordt een mix van evaluatievormen gebruikt. Voor de theoretische en ondersteunende vakken gebeurt de toetsing via mondelinge of schriftelijke examens. Permanente evaluatie gebeurt in de ateliers.

De evaluatie van de theoretische opleidingsonderdelen is over het algemeen vooral (te) reproductief gericht. De commissie stelt vast dat de evaluatie en toetsing niet echt opgenomen zijn in de onderwijsvernieuwing. Onderwijsvernieuwing hangt nauw samen met de wijze van evalueren. Het herbezinnen van evaluatievormen is een startpunt. Nieuwe evaluatievormen zoals *peer-* en *zelftoetsing* of permanente toetsing op basis van een logboek en portfolio kunnen de voorgang van het leerproces begeleiden in termen van alternatieve assessment-strategieën.

De commissie vraagt om de evaluatievormen, de organisatie van de examens en de beoordelingscriteria voldoende duidelijk en vooraf te expliciteren aan de studenten.

De studenten krijgen *feedback* over de evaluatie, maar die is niet in alle hogescholen en voor alle vakken optimaal. De commissie vraagt de opleidingen hier de nodige aandacht aan te besteden. Een adequate *feedback* en billijke toetsing zijn essentieel in het leerproces.

1.1.11 studie- en studentenbegeleiding

De opleidingen zouden op systematische manier de in-, door- en uitstroomgegevens moeten bijhouden en analyseren. Deze analyses kunnen aanwijzingen opleveren die nuttig zijn voor de optimalisering van de onderwijsdoelstellingen, het opleidingsprogramma, de leersituatie en de toetsing en evaluatie. Bovendien leveren deze analyses directe aanwijzingen voor een functionele studiebegeleiding van de studenten in alle fases van de opleiding.

Er is een lage drempel tussen de studenten en de docenten, waardoor op veel problemen geanticipeerd wordt. Er zijn geen specifieke problemen met docenten gesignaleerd. In twee hogescholen zijn docenten aangesteld als ombudspersoon. De commissie stelt zich hier vragen bij, vooral met het oog op vertrouwelijkheid en verdere professionalisering. In geen enkele opleiding zijn de studenten betrokken bij de aanstelling van de ombudspersoon.

De commissie vraagt aandacht voor:

- het begeleiden van instromende studenten op een adequate manier, zowel op het vlak van mogelijke studieheroriëntering en studiemethodiek als de structurele aanpak van vakgebonden problemen;
- een efficiënte registratie van klachten en een opvolging ervan om structureel op een en ander te kunnen anticiperen.

De studentenvertegenwoordiging wordt formeel ingevuld, maar er is een discrepantie tussen de formele vertegenwoordiging en de feitelijke participatie van de studenten in de inhoudelijke werking van de opleidingen. De opleiding moet maatregelen nemen om de feitelijke participatie te realiseren.

1.1.12 studielast en studierendement

De studietijd (studieomvang) wordt nog niet algemeen gemeten. De commissie adviseert dringend werk te maken van de metingen en de randvoorwaarden om deze metingen adequaat te kunnen uitvoeren (onder meer transparantie van de meting, snelle *feedback*).

De studenten vinden de studielast over het algemeen doenbaar, alhoewel zij signaleren dat er door het vele praktijkwerk weinig tijd overblijft voor de theorievakken. Meer informatie over de opleiding (taken/opdrachten) bij de start van het academiejaar zou hen helpen om hun studie-inspanningen meer te plannen.

De slaagcijfers leveren geen problemen op: ze komen overeen met het gemiddelde van Vlaanderen.

1.1.13 afgestudeerden

De afgestudeerden en de vertegenwoordigers van het beroepsveld die met de commissie gesproken hebben, zijn over het algemeen tevreden over de opleiding. De positieve reacties sloegen op het vakinhoudelijke aspect, en vooral de verhouding tussen technische vakken en ontwerpvakken scoort goed.

De afgestudeerden signaleren dat er weinig formele contacten zijn met de opleiding. Een alumniwerking is nauwelijks aanwezig. De commissie adviseert om een beleid ter zake op te stellen om een systematische terugkoppeling vanuit het beroepsveld te realiseren.

1.1.14 maatschappelijke dienstverlening

De maatschappelijke dienstverlening wordt vooral gedefinieerd in termen van maatschappelijke relevantie en betrokkenheid. De meeste projecten zijn maatschappelijk relevant, maar genereren amper geldstromen voor de opleiding. Ze hebben wel een uitwerking in het onderwijs. Het intensiever betrekken van de student bij een en ander kan hem/haar meer maatschappelijk engageren.

De commissie adviseert om een visie te expliciteren en een inventaris op te maken van de projecten ter zake.

De commissie had waardering voor de dienstverlenende projecten, zowel op lokaal als internationaal vlak. Opgavten van lokale besturen blijven belangrijk als maatschappelijke verankering van de opleiding.

1.1.15 onderzoek

Iedere opleiding heeft een visie ontwikkeld op onderzoek middels het ontwerpend onderzoeken of onderzoekend ontwerpen, maar de mate waarin die visie duidelijk gedefinieerd en in realiteit gebracht wordt, verschilt per hogeschool.

De commissie waardeert dat er in meer of mindere mate een onderzoekscultuur aanwezig is, die zich vertaalt in concrete projecten en in de uitbouw van de afstudeerwerken. De inhoudelijke invulling moet echter nog scherper gesteld worden. Om het onderzoek te integreren in het onderwijs adviseert de commissie de studenten voor te bereiden op onderzoek via het aanleren van onderzoeksvaardigheden en -methoden.

De commissie erkent dat er heel wat potentieel aanwezig is om het onderzoek te verankeren in het onderwijs. Er moeten wel de nodige financiële middelen en expertise vrijgemaakt worden om het onderzoek verder uit te bouwen. Samenwerking niet enkel met internationale partners, maar ook tussen de drie opleidingen in Vlaanderen is hiervoor aangewezen. Een mooi voorbeeld van nationale en internationale samenwerking is het *Universal Design*-project.

1.2 conclusies en aanbevelingen

De commissie heeft kunnen vaststellen dat de opleidingen Architectuur in Vlaanderen van een hoog niveau zijn en dat voldaan is aan de vereisten die eigen zijn aan de gemeenschappelijk reglementaire stam waarop de opleidingen zijn geënt (cf. Beroepsprofiel VLOR-studie 60 dd 1997 en Opleidingsprofiel VLOR-Studie 89 dd 1998; Europese richtlijn 85/348/EEG-II van 10 juni 1985).

De drie opleidingen bieden elk op hun manier in zekere mate een antwoord op de hedendaagse maatschappelijke positie en rol van de architect. Naast de klassieke, technologische en culturele vorming geven de opleidingen zich rekenschap van de continue uitdagingen waar het architectuuronderwijs voor staat, zoals de implementatie van de BA/MA-structuur en de hieraan gekoppelde verwachte competenties en onderzoeksuitdagingen. Dit impliceert een verbreding en kritische analyse van de beroepsprofielen en -taken. Hierbij zou ook de verantwoordelijkheid van de architect en zijn rol in de samenleving in de dagelijkse praktijk van de opleidingen nog beter tot uiting moeten komen.

De opleidingen kunnen zelf nagaan in welke mate de studenten bij het afstuderen volgende competenties bezitten:

- creërend vermogen;
- communicerend vermogen (verbaal, grafisch, ...);
- vermogen tot innovatie;
- vermogen tot zelfreflectie;
- vermogen tot legitimatie van het eigen denken en doen;
- verantwoordelijkheidsbesef;
- probleemoplossend vermogen;
- werken in teamverband (disciplinair-interdisciplinair);
- zelfdiscipline en zelfstandig leren;
- lerend vermogen.

Elke opleiding heeft een duidelijk beeld van de eigen doelstellingen en missie. Hoewel het nog voor verbetering vatbaar is, is er veel aandacht voor de positionering in een internationale context. Er is – al is het nog niet uitgewerkt - een inhoudelijk engagement ten opzichte van geëigend onderzoek.

Gezien de complementariteit van de drie opleidingen, waarin accenten liggen in de integratie van de wetenschappen (de ene meer sociaal-maatschappelijke wetenschappen, de andere meer bouwtechnische wetenschappen, de derde meer cultureel-artistieke wetenschappen) suggereert de commissie meer communicatie, overleg en samenwerking tussen hogescholen in België om de architecturale kwaliteit (zowel als kennislichaam, als discipline en als beroepsuitoefening) te optimaliseren en blijvend dynamisch te ontwikkelen.

Meer samenwerking en overleg zou in het kader van de BA/MA-structuur ook kunnen leiden tot adequate afspraken en akkoorden over de inzet van beschikbare humane en technische middelen. Dit zou de synergie bevorderen - weliswaar met behoud van het eigen profiel - en de eigen sterktes en de intrinsieke kwaliteit van het onderwijs bestendigen.

In het licht van de specificiteit van het architectuuronderwijs rijst de vraag naar een forum op Vlaamse schaal, mee in constant overleg met de universiteiten. Hierbij zou de aandacht kunnen gaan naar het uitwerken van het concept 'Ontwerp als onderzoek' dat bij de studenten kan worden geïnitieerd door middel van het afstudeerwerk (integratie van theoretische studie en ontwerp). De studenten moeten aantonen dat zij inzicht

hebben in de discipline architectuur, zowel als beroepsuitoefening maar ook als kennislichaam. De student moet tevens aantonen dat hij/zij de verworven competenties (kennis, vaardigheden en attitude) heeft omgezet in een visie.

Ook het werken aan een globaal concept ten gevolge van de specificiteit van het doctoraat ('architectureren') behoort tot de mogelijkheden.

Gezien de ruimtelijke verbreding en de verankering van de opleiding in grotere gehelen vraagt de commissie aandacht voor een zelfkritische positionering ten aanzien van andere actoren in het groter geheel. De architect wordt meer een maatschappelijke katalysator dan enkel een vormgever. Aandachtspunten hierbij zijn:

- verdere integratie van artistieke disciplines (beeldende kunsten, film, *School of Arts*);
- optimaal benutten van de infrastructuur en voorzieningen van de eigen hogeschool en van de associatie;
- gerichtheid op internationale architectuur in de brede zin van het woord;
- de ontwikkelingen binnen het beroep (bijvoorbeeld de problematiek van de stage samen met het beroepsveld bespreken);
- toetsing bij studenten en afgestudeerden inzake de realisatie van de onderwijsdoelstellingen, waartoe een goede en inhoudelijke alumniwerking noodzakelijk is.

De commissie heeft reeds aangehaald dat de opleidingen op onderwijskundig vlak meer zorg moeten besteden aan volgende elementen:

- de relatie tussen de doelstelling/*mission statement* en de inhoud van het programma;
- flexibele leerwegen;
- beoordelingsvormen met inbegrip van het verschaffen van regelmatige *feedback* naar de studenten over examenresultaten en ontwerpen;
- geëigende didactische werkvormen/kader die de doelstellingen in het programma ondersteunen, met inbegrip van het realiseren van de wetenschappelijke bevindingen inzake de participatieve en constructivistische onderwijscultuur;
- onderwijskundige professionalisering en didactische ondersteuning (onder andere ICT).

De commissie adviseert eveneens om voldoende aandacht te besteden aan inzichtelijk kennismanagement en het sturen van processen (processen eigen aan de architectuur, maatschappelijke processen en leerprocessen).

De commissie suggereert om een attitude te ontwikkelen van een 'lerende organisatie', gebaseerd op het stimuleren van onderlinge communicatie:

- *feedback* over de gerealiseerde en vooropgestelde doelstellingen;
- systematische competentiemetingen bij het personeel;
- een adequaat navormingsbeleid op verschillende vlakken (professioneel, onderwijs en onderzoek);
- optimaliseren van de bevorderingsmogelijkheden;
- transparant beleid en participatief leiderschap;
- interne dynamiek in het beleid.

Een belangrijk kwaliteitsaspect is de tevredenheid van de student. De commissie beveelt de opleidingen aan het hele onderwijsproces nog meer te bekijken vanuit het oogpunt van de student en hem in de toekomst actief te laten participeren in het kwaliteits- en onderwijsbeleid van de opleiding.

2.1 Hogeschool Antwerpen

woord vooraf

De commissie wenst het departement te danken voor de efficiënte organisatie van de visitatie van de opleiding architectuur. Ze heeft veel waardering voor het ambitieus beleid op internationaal vlak en de aanzet om via concrete initiatieven het proces van ontwerpen als kritisch en onderzoekend te profileren ten aanzien van maatschappelijk betrokken actoren.

situering

De opleiding Architectuur maakt deel uit van het departement Ontwerpwetenschappen van de Hogeschool Antwerpen. De Hogeschool Antwerpen telt 7 departementen, verspreid over 4 locaties: Antwerpen, Lier, Mechelen en Turnhout.

Het departement organiseert naast de gevisiteerde opleiding nog twee twee-cycli-opleidingen, namelijk Interieurarchitectuur en Productontwikkeling.

De Hogeschool Antwerpen maakt deel uit van de associatie Universiteit en Hogescholen Antwerpen. De opleiding architectuur heeft binnen de associatie geen academische tegenhanger. Voor de academisering van de opleiding zijn er contacten met andere universiteiten, onder meer de VUB.

De opleiding Architectuur is bij de buitenwereld vooral gekend als het Henry van de Velde Instituut. Dit instituut, met een lange traditie, is ontstaan uit achtereenvolgens het NHIBS (Nationaal Hoger Instituut voor Bouwkunde en Stedenbouw, het HAIR (Hoger Architectuurinstituut van het Rijk.) en tenslotte het 'Henry van de Velde Instituut, Hoger Instituut voor Architectuurwetenschappen en Productontwikkeling'.

Bij de fusieoperatie in 1994 werd het opgenomen in de Hogeschool Antwerpen. De opleiding probeert binnen de nieuwe context de lange traditie en faam verder te continueren.

zelfevaluatie

Het zelfevaluatie rapport werd geschreven volgens de VLHORA-thema's en bundelt de opvallendste sterke en zwakke punten van de opleiding. Op zich is het een leesbaar, helder en goed gestructureerd document, maar het maakt onvoldoende gebruik van concrete gegevens. De commissie waardeerde de klare en logische structuur waarin alle thema's werden behandeld, maar miste diepgang in de analyse, een contextuele situering van de acties en een samenhang van de thema's. In die zin vond de commissie de zelfevaluatie onvoldoende actiegericht.

Het ZER bevatte bijlagen, maar niet alle bijlagen waren ter beschikking. Op verzoek werden ze grotendeels bijgeleverd tijdens het visitatiebezoek. Desondanks had een aantal bijlagen betrekking op een vroegere periode (het academiejaar 2001-2002) dan de periode waarop de visitatie betrekking had.

De commissie waardeert wel dat het zelfevaluatierapport tot stand is gekomen via een groot aantal consensusgesprekken. Dit heeft de betrokkenheid binnen de opleiding zeker vergroot en heeft een dynamiek op gang gebracht. Het geheel heeft echter een te statisch karakter van archivering.

De commissie waardeerde het ter beschikking stellen van zeer volledige studiegidsen over drie academiejaren.

2.1.1 bespreking van de thema's

2.1.1.1 beschrijving van het beleid en de kwaliteitszorg van de opleiding

De commissie heeft kennis kunnen maken met een zelfbewust en dynamisch departement. Het departement heeft een identiteit en een eigen profiel in het teken van rationaliteit, wetenschap en techniek, en biedt een professionele opleiding aan. In het algemeen is er eendracht en goede informele communicatie, maar er is nog ruimte voor betere en systematische doorstroming van de inhoud van verslagen in termen van overleg.

De hogeschool geeft de departementen een grote autonomie op het vlak van onderwijs, organisatie en structuur. Het departement kan hier zeer autonoom over beslissen binnen de centrale beleidslijnen en de toegekende budgetten.

Via de centrale diensten krijgen de departementen in principe een waaier van ondersteuning aangeboden, onder meer op het vlak van ICT, didactische navorming, onderwijsvernieuwing en academisering. Het departement bepaalt zelf in welke mate het van het aanbod gebruik maakt. Het blijft ook de verantwoordelijkheid van het departement om de interne dynamiek van vernieuwing te stimuleren en te behouden.

De opleiding heeft een *mission statement*, maar die moet nog geconcretiseerd worden door duidelijk profileringsgebieden af te bakenen. Er moet over worden gewaakt dat de missie aan iedereen gecommuniceerd wordt (bijvoorbeeld via hoorzittingen) en door iedereen gedragen wordt.

Hoewel de *mission statement* globaal gekend is, is de commissie van mening dat in de visie op architectuur het positioneren van de mens binnen de problematiek van de discipline (zowel lokaal als mondiaal) onvoldoende tot uiting komt. Ook zou de verantwoordelijkheid van de architect en zijn rol in de samenleving beter tot uiting moeten komen.

De commissie heeft de indruk dat de opleiding te veel nadruk legt op enerzijds 'kennis' en anderzijds 'ontwerpvaardigheden'. Deze aspecten zouden beter wederzijds geïntegreerd worden. De commissie adviseert om voldoende aandacht te besteden aan inzichtelijk kennismanagement en het sturen van processen (processen eigen aan de architectuur, maatschappelijke processen en leerprocessen).

De commissie beseft dat de opleiding voor veel nieuwe uitdagingen staat, dat die te snel ontwikkelen en dat er structureel te weinig middelen zijn. De nood aan het uitklaren van een visie en het maken van keuzes op vlak van onderzoek en onderwijsontwikkeling dringt zich op. Ook hier is expertise nodig - deze kan wellicht aangereikt worden door de HA of de associatie. Ook is er nood aan adequate instrumenten. Verjonging als element van een efficiënt personeelsbeleid wordt aanbevolen.

Hoewel methodologisch het (ontwerpend) onderzoek nog verder op punt moet worden gezet, heeft een onderzoeksattitude ingang gevonden. Op het vlak van academisering zijn er contacten met de opleiding

Geschiedenis van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de UA en met de vakgroep Architectuur van de VUB en samenwerkingsverbanden met diverse buitenlandse universiteiten (Europa en VS).

Er zijn weinig actieve contacten met andere architectuuropleidingen in Vlaanderen, maar wel een vrij internationale toetsing.

Op het vlak van de internationale dimensie is het departement vertegenwoordigd in de organisatie van internationale organen zoals EAAE en ENHSA en organiseert ze jaarlijks een internationale workshop, wat de commissie een heel verdienstelijk initiatief vindt. De internationale dimensie is echter op dit ogenblik onvoldoende breed verankerd in de opleiding en hangt te veel af aan enkele personen en evenementen. Het betreft hier vooral het waarmaken van een internationale gerichtheid en die te laten doordringen tot op de brede werkvloer (docenten en studenten). Dit vereist een gerichtere integratie van multiculturele waarden en verscheidenheid.

Ondanks de beleidsnota over integrale kwaliteitszorg blijkt de KZ tot op heden onvoldoende geoperationaliseerd. Op departementaal niveau moeten naast de (te waarderen) consensusgroepen andere middelen ingezet worden om de interne en integrale kwaliteitszorg te operationaliseren.

2.1.1.2 concretisering kwaliteitszorg

De commissie waardeert de aanwezigheid van een departementale kwaliteitscoördinator, die een taakopdracht heeft van 25%. Daarnaast is binnen de opleiding AR een docent verantwoordelijk voor de coördinatie van de kwaliteitszorg, maar die taak voert hij uit naast zijn voltijdse taak.

De praktische invulling van de kwaliteitszorg ligt bij de betrokkenen. Er is nood aan verdere schriftelijke verduidelijking en afbakening van de verantwoordelijkheden op het vlak van KZ.

De kwaliteitscoördinatoren hebben geen specifieke vorming of navorming gekregen op het vlak van KZ, maar 'leren al doende' op de werkvloer. De expertise van deze coördinatoren moet echter verder geprofessionaliseerd worden. De commissie suggereert om hierbij gebruik te maken van de expertise die aanwezig is in andere departementen, de diensten van de hogeschool of de associatie.

De commissie waardeert dat de visitatie aanleiding is geweest voor een grondige analyse van verschillende aandachtsgebieden. Met behulp van het PROZA-instrument werden in de loop van 2003 bevragingen georganiseerd in consensusgroepen, wat geleid heeft tot een bundeling van zeer concrete verbeterpunten. In de toekomst wil de opleiding dit voortzetten.

De opleiding heeft echter slechts één stap gezet in de PDCA-cirkel. De commissie suggereert dan ook om deze cyclus te vervolledigen, te verduurzamen door de consensusgesprekken voort te zetten en adequate instrumenten uit te werken die de kwaliteitszorg verankeren.

Ondersteuning vanuit de hogeschool inzake instrumenten en nascholing is aangewezen. Ook een (adequate) inzet van eigen middelen uit het departementaal budget is noodzakelijk, alsook de opvolging van het beleid op het niveau van de hogeschool via de departementale vertegenwoordiger.

Zoals reeds vermeld somt het ZER tal van verbeterpunten op. Die zijn nog niet geconcretiseerd in gerichte actieplannen met een timing. De opleiding heeft voor een aantal aspecten een te afwachtende houding

aangenomen ten aanzien van de visitatie. De opleidingsverantwoordelijken geven onvoldoende de indruk echt te geloven in KZ als strategisch middel.

De KZ-opvolging in termen van continuïteit en dynamiek moet worden geoptimaliseerd waarbij gezocht wordt naar een goede balans van zinvolle vergaderingen in combinatie met het gebruik van adequate meetinstrumenten.

De commissie erkent dat veel besproken wordt via informele dialoog, maar dat is een zwakke basis voor KZ. Ze adviseert dan ook om door gerichte vergaderingen inhoudelijke knelpunten en beslissingen voor alle geledingen transparanter te maken.

De commissie stelt ten slotte dat een attitude moet worden ontwikkeld van een 'lerende organisatie', gebaseerd op het stimuleren van onderlinge communicatie op het niveau van vakgroepen en verticale studio's door middel van bijvoorbeeld hoorzittingen. Dit is nu onvoldoende aanwezig, en de opleiding steunt te sterk op de reeds aanwezige kennis en ervaring, zonder expliciete expertise aan te boren.

2.1.1.3 personeel

De opleiding beschikt over een gedreven, enthousiast betrokken en gemotiveerd docententeam. Het personeel heeft een zeer grote professionele vakkennis.

Het docententeam is vrij beperkt in omvang. In combinatie met het groot aantal deeltijdse medewerkers zorgt dit voor een grote belasting voor het personeel. De commissie onderkent het probleem van de vele vaste aanstellingen, de beperkte ruimte om nieuwe docenten aan te trekken en/of het personeel te laten doorstromen. Ze waardeert dat werd nagedacht over de 'ideale' personeelsomkadering.

De budgetten voor personeelskosten voor de opleiding AR zijn onvoldoende transparant. Personeelskosten staan in de begroting onder de posten daartoe voorzien in het boekhoudkundig model dat door het centraal bestuur is opgelegd. De uitsplitsing van de personeelskosten per opleiding is noodzakelijk om hier een beter beeld van te krijgen en een financieel beleid te voeren.

Er zijn blijkbaar budgetten voor navorming, onder meer voor deelname aan congressen, maar die zijn onvoldoende terug te vinden in de begroting en de deelname blijft beperkt, mogelijk door de grote taakbelasting. De commissie stelt vragen bij de ontwikkeling van onderwijskundige/didactische kennis en vaardigheden, die zouden toelaten af te stappen van een veeleer schools systeem (vooral in de eerste cyclus) en meer actieve leervormen zou kunnen stimuleren. Ook hier suggereert ze om externe expertise aan te trekken, in samenwerking met de hogeschool en/of met de associatiepartners.

De commissie stelt zich vragen bij het personeelsbeleid, meer specifiek de functioneringsgesprekken en de directe opvolging en evaluatie van het personeel inzake kennis en vaardigheden die de architecturale expertise overstijgen.

De commissie is van oordeel dat het personeelsbeleid moet worden geoptimaliseerd in functie van een adequate taakdefinitie en navormingspolitiek (vaktechniciteit, onderwijs én onderzoek).

Beoordelingscriteria moeten worden opgesteld in functie van een selectie- en bevorderingsbeleid, zodat daaruit de professionele expertise, onderwijs- en onderzoekskundigheid blijkt.

De commissie waardeert het voorstel van de opleiding - als structurele maatregel - om 3 assistenten aan te werven voor 1.5 VTE om te doctoreren of deeltijds aan onderzoek te doen .

In het kader van de academisering juicht de commissie de intentie toe om expertise uit het beroepsveld te integreren in de studio's en ondersteunt ze ook de intentie tot 'verjonging'. De commissie wenst dan ook dat de hierop aansluitende en beoogde bevorderingsoperatie zou worden uitgevoerd. Ze prijst hierbij de solidariteit tussen docenten en assistenten.

2.1.1.4 materiële en financiële randvoorwaarden

onderwijsruimten

De opleiding AR deelt de gebouwen met de opleidingen PO en IAR, wat een duidelijk voordeel is. De onderwijsruimten zijn voldoende uitgebouwd en ingericht. Vooral het maquette-atelier van het departement, dat de studenten ook daadwerkelijk gebruiken, is hier een pluspunt.

Er is nood aan een goed uitgerust groot auditorium.

Er zijn kennelijk en zichtbaar problemen met betrekking tot het onderhoud van de infrastructuur, zoals schilderwerken, inrichting van sanitaire lokalen en akoestische aanpassingen in bepaalde lokalen.

mediatheek

Het bibliotheekbudget is vrij ruim en het aankoopbeleid is flexibel. Voor aankopen wordt het OP systematisch geconsulteerd.

Er moet meer aandacht worden geschonken aan onderwijskundige documentatie en literatuur over onderwijsvernieuwing en didactiek. Docenten moeten op de hoogte zijn van het bestaan van deze literatuur. Deze moet ter plaatse toegankelijk zijn.

Aandachtspunten zijn de openingsuren en vooral het aanmoedigen van een leescultuur.

In aansluiting op een bevinding in het ZER kan het aanbod van de collectie geoptimaliseerd worden om het 'zelfgestuurd' leren aan te moedigen.

De commissie heeft bijzondere waardering voor het pas opgestarte documentatiecentrum. Dit omvat:

- een technische bibliotheek (naslagwerken + monsters en een uitleendienst voor didactisch materiaal). Voor het operationaliseren werd een zoekprogramma ontwikkeld, dat weliswaar nog verder verfijnd moet worden.
- een audiovisueel lokaal met een fotostudio en een archief voor fotomateriaal.

computerinfrastructuur

De computerinfrastructuur is goed onderhouden en gebruiksvriendelijk.

Op het vlak van *software* stellen de studenten AR zich vragen over het gebruik van het tekenprogramma ARKEY. De opleiding heeft nochtans een onderbouwde verantwoording voor de keuze van dit programma. De

motivatie voor deze keuze moet wellicht beter uitgelegd worden aan de studenten. Zij zouden liever een meer courant professioneel pakket (AUTOCAD/Vectorworks) gebruiken.

De bestaande infrastructuur is er nog niet op gericht een elektronische leeromgeving voor de volledige opleiding integraal in te voeren. Positief is wel dat studenten beschikken over voldoende geheugenruimte op de server om hun studiemateriaal daar te stockeren.

financiële randvoorwaarden

Net zoals voor alle hogeschoolopleidingen geldt, is er een structureel gebrek aan werkingsmiddelen.

De begroting wordt voorbereid door een werkgroep op hogeschoolniveau die de parameters voor de verdeling van de middelen naar de departementen vastlegt. De departementen hebben hier een adviserende rol in, maar het bestuurscollege neemt de beslissing. Elk jaar wordt een begrotingsronde georganiseerd om alle personeelsleden te informeren.

De werkingsmiddelen worden departementaal opgevolgd. De commissie is van mening dat er onvoldoende transparantie is met betrekking tot de specifieke financiële middelen voor de opleiding AR.

Voor de verdeling van de academiseringsmiddelen heeft het bestuurscollege beslist om die toe te wijzen, deels lineair over de twee-cycli-opleidingen, deels over ingediende projecten. De beoordeling van de projecten gebeurt door een leescommissie die is ingesteld door de departementen. In de toekomst worden de academiseringsgelden grotendeels gereserveerd voor projecten. De commissie heeft begrip voor deze methodiek, maar vraagt er wel over te waken dat de eigenheid en de noden van de opleiding AR worden gewaarborgd.

Het departement beschikt over de mogelijkheid om samen te werken met de stad Antwerpen en projecten te incorporeren in het onderwijs, maar de vraag is of dat gebruikt wordt om een derde geldstroom te genereren. Inzake maatschappelijke dienstverlening moeten verdere inspanningen worden geleverd (inzetten van (inter)nationale contacten).

2.1.1.5 onderwijsdoelstellingen

De opleiding heeft een onderwijsvisie die steunt op:

- de systematische opbouw van ontwerp oefeningen in de kandidaturen via sequentiële oefeningen;
- systeem van verticale studio's in de licentiejaren;
- een gedifferentieerd aanbod van 'capita selecta'.

Sterke punten zijn hierbij de intenties om:

- theorie en praktijk te integreren;
- onderwijsdoelstellingen af te stemmen op een maatschappelijk relevante realiteit;
- verschillende soorten wetenschappen (ontwerp-, mens- en exacte wetenschappen) tot een harmonisch geheel te ontwikkelen.

De commissie adviseert om op een bewustere manier onderwijskundige en didactische concepten te introduceren of ze minstens scherp te stellen en te expliciteren, bijvoorbeeld de studio's die een vorm van PBL zijn 'avant la lettre.'

Zij adviseert om hierbij de nadruk te leggen op evaluatievormen die afgestemd zijn op de leerdoelstellingen.

De commissie stelt vast dat de opleiding hierin onderwijskundige ondersteuning nodig heeft.

De commissie suggereert dringend werk te maken van het formuleren van competenties in het kader van de BA/MA-structuur en vraagt voldoende aandacht te besteden aan:

- domeinspecifieke competenties inzake architectuur;
- kerncompetenties;
- vakoverschrijdende competenties;

en de internationale discussie niet af te wachten. Ook hier zou een samenwerking met de andere opleidingen nuttig zijn.

De commissie noteert dat leerdoelen, inhouden, materialen en taken in grote mate gericht zijn op de reële beroepsuitoefening.

De perceptie van het beroepsveld ten aanzien van de opleiding is positief, maar er is nood aan een structurele *feedback* vanuit het beroepsveld om de opleiding te optimaliseren. De commissie meent dat de vorig jaar opgestarte alumniwerking daartoe kan bijdragen en waardeert die inspanning.

Daarnaast vraagt het beroepsveld meer aandacht te besteden aan metavaardigheden:

- communicatievaardigheden (met inbegrip van schriftelijk rapporteren en luisterbekwaamheid);
- managementvaardigheden;
- teamwork;
- aanleren van manieren van denken/multidisciplinariteit;
- vermogen zich als architect in te passen in maatschappelijke processen.

Het beroepsveld wijst er ook op dat er naast het beoefenen van het beroep van architect nog beroepsalternatieven bestaan.

Positief is het feit dat het ontwerpen in de opleiding centraal staat als een discipline, wat meer is dan het opleiden van een architect.

Het feit dat de verticale studio's hier thematisch op anticiperen is lovenswaardig; en de commissie beveelt dan ook aan dit nog te versterken. Voorbeelden hiervan zijn de projecten *Mexico City* en *Universal Design*. Die projecten richten zich niet in eerste instantie naar de esthetische kwaliteiten van architectuur, maar pogen via kritisch onderzoek op basis van een architectonisch ontwerp maatschappelijk belangrijke thema's te toetsen aan haalbare oplossingen. De architect wordt hierdoor meer een maatschappelijk katalysator dan enkel een vormgever.

De commissie waardeert ook de kritische houding ten aanzien van architecturaal-culturele thema's zoals tektoniek en verkaveling middels typologisch onderzoek op verschillende schalen.

2.1.1.6 onderwijsprogramma en –opbouw

De commissie waardeert dxe aandacht voor differentiatie via het aanbod van de verticale studio's (studenten van derde, vierde en vijfde jaar werken samen) met inbegrip van de *capita selecta*.

Een visie op 'ontwerpend onderzoek' moet duidelijk geëxpliciteerd en in een context geplaatst te worden. Hierbij moet voldoende aandacht gaan naar het vertalen en implementeren van de resultaten ervan in het onderwijs. De commissie heeft veel lof voor de onderzoekscel en het betrekken van expertise uit de andere vakgroepen.

De studiegids, waarin ook de onderwijs- en examenregeling staan beschreven, beantwoordt aan de verwachtingen en is volledig en duidelijk. Een onderwijskundige visie waarin de onderwijsvormen en de evaluatiemethoden vermeld worden, moet nog worden vervolledigd. Ook de doelstellingen kunnen aan systematiek winnen. Per opleidingsonderdeel kunnen de gebruikte studiematerialen worden aangegeven. Ook het nieuwe curriculum in functie van de BA/MA-structuur ziet er veelbelovend uit. Wel is voorzichtigheid geboden inzake de overgang van de *bachelor* naar de *master*, respectievelijk de 2 kandidaatsjaren en de verticale studio's gedurende de laatste drie jaren, en de implicaties op de verwachte eindtermen van de *bachelor*.

Over het algemeen zijn de opleidingsonderdelen goed gericht op integratie in het ontwerp en integratie van theorie en praktijk, al blijft de klassieke spanning tussen het cursusonderwijs en het projectonderwijs aanwezig. De commissie wijst erop dat er nog steeds een spanningsveld bestaat tussen het ontwerpen en de blok- en examenperiodes, ondanks de ambitie om theorie en praktijk te integreren.

De commissie merkt geen expliciete visie op vernieuwende onderwijsvormen. Ze heeft echter op basis van de ervaringen met de atelierbegeleiding gemerkt dat die latent en informeel aanwezig zijn. Deze onderwijsvormen worden evenwel onvoldoende gedragen door een coherent onderwijskundig concept en zijn onvoldoende operationeel gestructureerd. De commissie heeft er kennis van genomen dat binnen de hogeschool zowel expertise als een globaal concept in wording zijn.

De commissie stelt ook vast dat de intenties uit de *mission statement* op het vlak van het integreren van theorie en praktijk en het zoeken naar een evenwicht tussen de verschillende soorten wetenschappen bij bepaalde mensen nog abstract zijn. Ze is van mening dat de integratie van de cultuur- en menswetenschappen nog explicieter moet gebeuren. Ook moet meer aandacht besteed worden aan kritische reflectie en beschouwing.

De commissie waardeert de visie op de logische opbouw van de ontwerp oefeningen in functie van een systematisch construeren en integreren van ontwerpdimensies in de kandidaturen. Ze ondersteunt tevens het werken met case studies.

De studenten zijn overwegend tevreden over het programma. Vooral het groot aanbod van keuzevakken vinden ze positief. Ze appreciëren tevens de brede technische basis en het accent op ontwerpen, maar signaleren wel dat de 'Capita Selecta' soms overlappen met de theorie en er weinig tijd is om het in het eigen ontwerp te assimileren.

De commissie heeft waardering voor het principe van *benchmarking*, waarbij gelijkaardige buitenlandse opleidingen werden doorgelicht en de bevindingen gebruikt werden bij het uitwerken van de BA/MA-structuur. Ook de aandacht voor onderzoek vindt de commissie positief, evenals de vitaliteit in het bijsturen van het programma, zelfs als dit voor de gebruikers-studenten soms desoriënterend werkt.

2.1.1.7 werkveldervaring en afstudeerwerk

stage

Na de studie is er een verplichte stage van 2 jaar om tot het beroep van architect toegelaten te worden. Tussen het 3de en het 4de jaar hebben de studenten de mogelijkheid om tijdens de vakantie een praktijkstage te lopen. Deze stage wordt gehonoreerd met 3 studiepunten. Bij de studenten is er niet echt interesse voor de stage. Zij geven aan dat de begeleiding minimaal is doordat de stage in de vakantiemaanden plaatsvindt. De commissie vindt de praktijkstage positief omdat het een middel is om de binding met de realiteit te bevorderen. Ze ondersteunt de vraag van de studenten en afgestudeerden om meer aandacht te besteden aan kennismaking met de praktijk. Dit kan door onder meer werkbezoeken, leveranciersbezoeken, uitstappen en analyses van gebouwen, maar ook door het promoten van het keuzevak 'stage' of het op te nemen als een verplicht vak binnen het curriculum. De Orde voert vandaag de discussie om de stage over een langere termijn te integreren in de studie. Dit moet echter nog verder besproken worden. Het is belangrijk dat de opleiding hierover een visie ontwikkelt in overleg met het werkveld.

afstudeerwerk

De commissie neemt akte van de verschillende vormen en varianten die zich de voorbije jaren aandienen, namelijk een ontwerp, een thesis of een combinatie van beiden. Bij het ontwerp hoort tevens een projectbeschrijving onder de vorm van een conceptnota, als inzichtelijke opbouw van de ontwerpbeslissingen in het ontwerp, wat de commissie erg waardeert. De thesis kan gelinkt zijn aan een ontwerp of volledig apart staan. Momenteel is de derde vorm of de combinatie van thesis en ontwerp niet mogelijk, hoewel de mogelijkheid om een thesis te linken aan een ontwerp deze variant in feite ondersteunt. De commissie moedigt deze variant aan als opmaat naar een gedragen meesterproef om de idee van integratie van theorie en praktijk te accentueren. Ook zou hierin de conceptnota moeten worden bewaard, omdat hierdoor de inzichtelijke opbouw van ontwerpbeslissingen tot uiting komt en bespreekbaar wordt.

De commissie heeft een grote waardering voor het niveau van de eindprojecten, alsook de doorstroming naar de onderzoekscel.

Het niveau van de thesissen is hoog, hoewel blijvend aandacht moet worden besteed aan een duidelijke probleemstelling en onderzoeksmethodiek, wat meer is dan het verzamelen van data in termen van compilatiewerk.

Er wordt voorzien in een adequate begeleiding. De doelstellingen van de afstudeeropdrachten alsook de beoordelingscriteria kunnen duidelijker geformuleerd worden.

2.1.1.8 internationalisering

De opleiding heeft een netwerk opgebouwd van partnerinstellingen, deels via het departement, deels via de opleiding.

Voor de studenten is er een goede informatiegids over studentenmobiliteit die toegelicht wordt in het derde jaar. Tijdens de inlichtingssessies probeert de opleiding ook om gewezen Erasmusstudenten hun ervaringen te laten vertellen. Om deel te nemen aan een internationale uitwisseling moeten de studenten slagen in de eerste zittijd. Niettegenstaande het toch vrij strenge criterium zijn er jaarlijks een 12-tal kandidaten, die 15% van de eigen studenten in het vierde jaar vertegenwoordigen. De uitstroom is beduidend hoger dan de instroom. Buitenlandse studenten worden minder aangetrokken door de ligging en de taal.

Een veeleer negatief aspect is de beperkte docentenmobiliteit. De commissie heeft begrip voor de situatie van de docenten die vaak een beroepspraktijk combineren met een onderwijsopdracht, maar vraagt om de mogelijkheden van een kortere uitwisseling te stimuleren.

Naast de studentenmobiliteit organiseert het departement jaarlijks een internationale week, de ADSL-week met binnen- en buitenlandse gastsprekers. Dit was oorspronkelijk een initiatief van de studenten. Naast de eigen studenten nemen ook buitenlandse studenten eraan deel. De commissie waardeert dit initiatief.

De opleiding is ook actief betrokken in de EAAE en ENHSA waarbij ze zich ook op internationaal vlak profileert en er tevens organisatorische taken in opneemt.

Het aspect internationalisering is volgens de commissie echter meer dan het organiseren van uitwisselingen, maar ook een gerichtheid op de wereld met inbegrip van de problemen die zich in de wereld voordoen op het vlak van bijvoorbeeld huisvesting, mobiliteit, ruimtelijke planning en duurzaamheid. Deze aspecten komen momenteel te weinig aan bod.

Een internationale dimensie is zeker aanwezig in termen van instrumenten en relaties.

De commissie waardeert dat het departementale tijdschrift *Antwerp Design Sciences Cahiers* in het Engels wordt uitgegeven, wat de internationale toegankelijkheid vergroot. Een beleid inzake internationalisering wordt echter onvoldoende gestuurd door met een visie onderbouwde streefcijfers (onder andere inzake studenten- en docentenmobiliteit en inzake intensieve programma's met buitenlandse partners).

2.1.1.9 leersituatie

onderwijsvormen

Het onderwijs is in de eerste twee jaren vrij schools van aard, vooral voor de theoretische en ondersteunende vakken.

In de hogere jaren wordt het systeem van verticale studio's gebruikt, waarbij studenten uit het 3de, 4de en 5de jaar samen aan een projectontwerp werken. De commissie waardeert dit concept ten zeerste en suggereert om dit verder uit te werken, met inbegrip van de theoretische en ondersteunende vakken.

Er bestaat een systeem van elektronische cursusconsultatie, doch met beperkte mogelijkheden.

Via het netwerksysteem kunnen studenten elektronisch opdrachten beheren.

onderwijsmiddelen

De commissie vraagt aandacht voor het inzichtelijk maken van het cursusmateriaal. Er moet een structureel evenwicht tussen blijvende kennis/reproductie en beschouwing/kritische reflectie worden nagestreefd.

De commissie constateert dat de vakinhoudelijke bekwaamheid van lesgevers op basis van realisaties en cursusmateriaal op een aanzienlijk peil staat, maar dat er onvoldoende expertise voor onderwijsontwikkeling aanwezig is. Een onderwijskundige ondersteuning en een expliciet departementaal systeem van onderwijskwaliteitszorg zou op korte termijn een duidelijke versterking van het onderwijs betekenen. Blijkbaar zijn er ook te weinig gestructureerde onderlinge contacten tussen de docenten of zijn ze te selectief (binnen vakgroepen of afhankelijk van aanwezigheid) en wordt er te veel gerekend op informele dialoog. Via gerichte hoorzittingen zou op dit vlak efficiënter gecommuniceerd kunnen worden.

De studenten bestempelen het cursusmateriaal als voldoende. Voor de opmaak geldt de academische vrijheid. De commissie vindt die vrijheid positief, maar er moet wel over worden gewaakt dat de cursussen *up-to-date* blijven. Een *format* voor de opbouw is tevens wenselijk om ervoor te zorgen dat alle cursussen de essentiële informatie bevatten, zoals doelstellingen en bronverwijzing.

2.1.1.10 toetsing

Voor de theoretische vakken zijn er semesterexamens. Voor de ontwerpvakken is er een systeem van permanente evaluatie en een (soms externe) jurering van het ontwerp.

De commissie adviseert om geëxpliciteerde beoordelingscriteria op te stellen voor alle opleidingsonderdelen. Ze vraagt aandacht voor zelf- en *peerevaluatie* en permanente toetsing, waarbij gebruik wordt gemaakt van een portfolio en een logboek.

Er dient bovendien duidelijkheid geschapen te worden over het toekennen en communiceren van punten, waarderingen en vermeldingen: die moeten éénduidig en transparant zijn.

De studenten die met de commissie gesproken hebben, vragen meer *feedback* over de resultaten. Vooral over de resultaten van examens in het 1ste semester is een meer gestructureerde *feedback* nodig. De studenten zijn wel tevreden over de contacten met de ateliërdocenten, bij wie ze steeds terecht kunnen voor *feedback* over hun vorderingen.

Bij de hogerejaarsstudenten leeft de idee dat ze zelf hun vorderingen moeten kunnen inschatten. Er zijn echter geen methodes om aan zelfevaluatie te doen. Hier moet aan gewerkt worden.

2.1.1.11 studie- en studentenbegeleiding

De opleiding tracht een zicht te krijgen op het instroomprofiel, maar besteedt onvoldoende middelen om de instromende studenten op een adequate manier te begeleiden, zowel op het vlak van mogelijke

studieheroriëntering, het aanpakken van studiemethodiek als de structurele aanpak van vakgebonden problemen.

Er is een college van ombuds-jaarverantwoordelijken, die permanent ter beschikking zijn van de studenten. De ombudspersonen zijn ook OP, maar geven geen les in het jaar waarvoor ze verantwoordelijk zijn.

De commissie stelt zich vragen bij de aanstelling van docenten als ombudspersonen, vooral met het oog op laagdrempeligheid en vertrouwelijkheid, alsook verdere professionalisering. De commissie suggereert dat er ombudspersonen zouden worden aangesteld met een vakinhoudelijke neutraliteit. Ook hier kan de aanstelling of inzet van een onderwijskundig coördinator de professionele aanpak steunen. Niettemin is er een grote waardering voor de inzet en het enthousiasme van de docenten die deze taak op zich nemen.

Efficiënte klachtenregistratie en een systeem van opvolging zouden moeten resulteren in een meer structurele aanpak van problemen.

Voor psychosociale problemen wordt doorverwezen naar SOVOHA. Ook worden diensten (onder meer logopedie voor studenten met dyslexie en werken rond faalangst) aangeboden in samenwerking met de associatie. De studenten krijgen informatie over de ombudsdienst en SOVOHA bij de start van het academiejaar. De info is ook terug te vinden in de studiegids. Nieuwe studenten krijgen een rondleiding door hogerejaarsstudenten waarbij de diensten ook worden voorgesteld.

Voor studie- en examenproblemen verwijst de opleiding naar het monitoraat. Dit is bekend bij de studenten, maar ze maken er weinig gebruik van. Door de lage drempel tussen docenten en studenten gaan zij rechtstreeks naar de betrokken docent. De studenten geven aan dat de begeleiding in de ontwerpateliers te lijden heeft onder het groot aantal studenten. De commissie beaamt dat de druk voor een docent om dagelijks 25 studenten in ontwerpmethodiek te begeleiden te hoog is, wat ten koste gaat van de kwaliteit van de begeleiding.

De formele studentenparticipatie gebeurt via de departementsraad. Daarnaast is er maandelijks overleg met het departementshoofd en de studentenvertegenwoordigers. De studentenvertegenwoordigers hebben de indruk dat ze gerespecteerd worden. Alhoewel zij verslag opmaken van de vergaderingen, is er weinig effectieve doorstroming naar de studenten. De studenten die met de commissie gesproken hebben, kennen wel de jaarverantwoordelijken, maar daar blijft het bij. Bij de start van het academiejaar worden ze voorgesteld. Er is ook een apart lokaal voor de studentenraad. De commissie vraagt aandacht voor het verbeteren van de werkelijke participatie van studenten in de inhoudelijke werking van de opleiding.

2.1.1.12 studielast en studierendement

De studenten vinden de studielast doenbaar, alhoewel er volgens hen door het vele praktijkwerk weinig tijd overblijft voor de theoretische vakken. De studenten geven geen noemenswaardige indicaties dat de studie te zwaar of onevenwichtig verdeeld is of dat er een overdreven piekbelasting is.

Het meten van de reële studietijd voor elk opleidingsonderdeel zou in dit verband wenselijk zijn. De commissie apprecieert dat de studielast gemeten wordt en hoopt dat de resultaten snel verspreid worden.

Uit vorige studietijdmetingen blijkt dat de studietijd op jaarbasis binnen de vork van 1500/1800 uren blijft, maar dat er een discrepantie is van begrote studietijd tussen het 'ontwerpen' en de andere vakken. De commissie beveelt dan ook aan hier oplossingen voor uit te dokteren.

De slaagcijfers komen overeen met het gemiddelde in Vlaanderen. Er zijn nog geen systematische metingen van het studierendement en een structurele analyse van de slaagpercentages.

De commissie adviseert om een systematische nazorg op te zetten voor de studenten die niet slagen. Het betreft hier het peilen naar de oorzaken, informatie verstrekken over de studiebelemmerende factoren en mogelijke oplossingen aanbieden voor de problemen.

De commissie beveelt ook aan om het systeem van afwijzing van de tweede examenperiode, zoals beschreven in het examenreglement, aan een grondig juridisch onderzoek te onderwerpen.

2.1.1.13 afgestudeerden

De afgestudeerden zijn tevreden over de opleiding en de geboden kwaliteit. De positieve reacties sloegen op het vakinhoudelijke aspect, vooral de verhouding tussen technische vakken en ontwerpvakken scoort goed. Ook de kruisbestuiving in de verticale studio's schatten ze zeer positief in. Ze vonden zich goed voorbereid op de praktijk, maar vroegen wel meer aandacht in het lessenpakket voor de administratieve aspecten van het beroep (onder meer lastenboek, bestek...).

Ook de vertegenwoordigers van het beroepsveld gaven de commissie positieve signalen, maar stelden tevens dat er ook nood is aan onderwijskundige kwaliteitszorg. Er was een uiteenlopende waardering van de afgestudeerden voor de uitvoering van het onderwijs.

Er is recent een alumniwerking opgestart, waar de commissie veel waardering voor heeft. Er ontbreekt echter een systematische *feedback* naar de opleiding.

2.1.1.14 maatschappelijke dienstverlening

Er is geen structurele maatschappelijke dienstverlening aanwezig waarbij geldstromen worden gegenereerd, maar er is veel potentieel voorhanden. De commissie is van oordeel dat een voorbeeld kan worden genomen aan de onderzoekscel 'Architectuurwetenschappen' als onderdeel van het *D-Sciencelab* (Integrale Productontwikkeling en Ontwerpwetenschappen).

De meeste projecten zijn maatschappelijk relevant, maar genereren geen middelen voor de opleiding. Ze hebben wel een uitwerking in het onderwijs. Het nog verder betrekken van de studenten bij de projecten kan hen maatschappelijk sturen en begeistere.

De commissie adviseert de opleiding om met betrekking tot maatschappelijke dienstverlening een visie te expliciteren en een inventaris op te maken van de projecten ter zake.

2.1.1.15 onderzoek

De commissie waardeert het *D-Sciencelab*, dat beleidsvoorbereidend onderzoek verricht over de ruimtelijke planning in Antwerpen aan de hand van analyses van mogelijke kwalitatieve ontwikkelingen in probleemzones. Ook het onderzoek dat gelinkt is met de faculteit Letteren en Wijsbegeerte binnen de associatie is positief. Beide zijn een goede opmaat om het onderzoek verder te profileren. De participatie in het *Universal design*-project is een mooi voorbeeld van nationale en internationale samenwerking.

De commissie apprecieert eveneens de bekendmaking van de onderzoeksresultaten, zelfs op internationaal vlak, via het tijdschrift ADSC.

Er is een consistente visie aanwezig op basis van afgebakende onderzoeksgebieden (stedelijkheid en ontwikkeling, architectuur en cultuur, techniek en milieu en ontwerpen theorie). Ze waardeert dat door middel van de lopende projecten en van het aspect 'onderzoekend ontwerpen' de implementatie van onderzoek onder meer in de uitbouw van de afstudeerwerken effectief aanwezig is. De inhoudelijke invulling van het concept 'ontwerpend onderzoek' moet echter nog scherper gesteld worden.

Om het onderzoek te integreren in het onderwijs adviseert de commissie de studenten voor te bereiden op onderzoek via het aanleren van onderzoeksvaardigheden en –methoden.

2.1.2 conclusies

De commissie heeft vastgesteld dat de opleiding over een aantal troeven beschikt:

- De opleiding heeft een lange traditie en bouwt daarop verder. Het departement werkt aan de naambekendheid van het instituut Henry Van de Velde via initiatieven zoals de ADSL-week, het Engelstalige departementale tijdschrift en de vele internationale contacten.
- De opleiding is ingebed in een groter geheel van het departement van ontwerpwetenschappen.
- De opleiding kan beschikken over een vakbekwaam en gemotiveerd docentenkorps. De drempel tussen de docenten en studenten is laag.
- Het curriculum is in grote mate gericht op de reële beroepsuitoefening. Flexibele leerwegen zijn mogelijk via de verticale studio's en de *capita selecta*. De studiegids is een efficiënt en goed gedocumenteerd hulpmiddel voor de studenten.
De integratie van theorie en praktijk krijgt vorm in de verticale studio's waar studenten uit verschillende studiejaar samen aan ontwerpprojecten werken.
- De commissie waardeert de denkoefening om het curriculum aan te passen in functie van de BA/MA-structuur. Zij waardeert eveneens dat er nagedacht is over een ideaal personeelskader.

De commissie heeft ook een aantal aandachtspunten vastgesteld.

- De commissie waardeert het voorbereidende werk bij de opmaak van het ZER, maar het kwaliteitssystem heeft een te statisch karakter van archivering en mist dynamiek. De cultuur van kwaliteitszorg moet nog verder doordringen in alle geledingen van de opleiding.
- Er wordt veel besproken via informele dialoog, maar dat is een zwakke basis voor kwaliteitszorg. Een overlegstructuur en participatief management kunnen de inhoudelijke knelpunten en beslissingen

transparanter maken. Er moet over worden gewaakt dat de studenten effectief betrokken worden bij het overleg.

- Er moet een navormingsbeleid worden opgesteld, waar naast de vaktechnische professionalisering ook aandacht is voor de onderwijs- en onderzoeksprofessionalisering.
- Bij het uitwerken van een nieuw curriculum in het kader van de BA/MA-structuur en aangepaste onderwijs- en toetsmiddelen moet onderwijskundige expertise ingezet worden.

De commissie neemt akte van enkele waardevolle documenten:

- Nota betreffende het formatiebeleid OP: 2000-2005
- Lijst Onderzoeksprojecten 01/09/2000-31/08/2001- studiegebied architectuur
- R. Foqué, 'On the True Meaning of Research by Design', 1-3/11/2000, Delft
- R. Foqué, 'The Case Study Method: Understanding Architectural Design Processes', AIA, 12/17/2002, NCSU
- Taakomschrijvingen ATP
- Beslissingen Personeelsbeleid van 16/2/2004 en pedagogisch beleid dd. 29/03/2004

2.2 Hogeschool voor Wetenschap & Kunst

woord vooraf

De commissie wenst de hogeschool en het departement Architectuur Sint-Lucas te danken voor de efficiënte organisatie van de visitatie. Ze heeft veel waardering voor de professionele aanpak en het internationaal georiënteerd onderwijs dat steunt op een rijke traditie.

situering

De opleiding architectuur maakt deel uit van het departement Architectuur Sint-Lucas van de Hogeschool voor Wetenschap & Kunst. De Hogeschool bestaat uit 8 departementen en heeft vestigingen in Brussel, Gent, Leuven en Sint-Katelijne-Waver. Naast de opleiding AR telt dit departement nog 2 andere opleidingen, namelijk de twee-cycli-opleiding Interieurarchitectuur en de één-cyclusopleiding Interieurvormgeving.

Aan de oorsprong van de opleiding liggen de Sint-Lucasinstituten van Gent (1862) en Brussel (1887), de oudste architectuurinstituten in Vlaanderen. Beide instituten fuseerden in 1987 tot één instelling. In 1994 werd die opgenomen binnen de Hogeschool voor Wetenschap & Kunst als het departement Architectuur Sint-Lucas met twee campussen in Brussel en Gent.

De Hogeschool voor Wetenschap & Kunst maakt deel uit van de associatie KU Leuven.

De visitatiegesprekken vonden plaats op de campus Gent, al waren de gesprekspartners afkomstig uit beide campussen. De commissie heeft tevens een bezoek gebracht aan de werkruimtes op de campus Brussel.

zelfevaluatie

De commissie spreekt veel waardering uit voor de uitgesproken - systematische en actiegerichte - voorbereiding op de visitatie door middel van het ZER. Alle opgelegde thema's zijn goed besproken en het rapport werd gestaafd met gegevens. De commissie vond het ZER vlot leesbaar, objectief, voldoende kritisch, zeker door het bijgevoegde actiegericht verbeterplan.

Niet alle bijlagen waren aanwezig, maar de ontbrekende bijlagen werden op verzoek tijdens het bezoek ter beschikking gesteld. Het ontbreken van een duidelijk consulteerbare studiegids met programma voor het betreffende academiejaar als bijlage bij het ZER, was een probleem voor de commissie.

Het was voor de commissie soms lastig om de specifieke gegevens voor AR te krijgen door de verwevenheid met de opleiding IAR. Transparantie in de cijfers is ook belangrijk voor de opleiding zelf om inzicht te hebben in een te voeren beleid, zeker omdat in de toekomst AR en IAR aparte *bachelors* en *masters* worden.

De commissie is ervan overtuigd dat door deze zelfevaluatie voor een externe visitatie bepaalde gevoeligheden tot uiting zijn gekomen, zeker door het feit dat de opleiding georganiseerd wordt op twee vestigingsplaatsen. Zij hoopt dan ook dat een complementaire samenwerking de kwaliteit nog kan verstevigen.

2.2.1 bespreking van de thema's

2.2.1.1 beschrijving van het beleid en de kwaliteitszorg van de opleiding

De Hogeschool voor Wetenschap & Kunst heeft geopteerd voor een maximale delegatie van bevoegdheden naar de departementen. De departementen hebben een verregaande autonomie onder meer op het vlak van onderwijs, personeelsbeleid en financiën.

Het departementshoofd is belast met de dagelijkse leiding van het departement. Hij wordt hierin bijgestaan door een staf van 4 leden (twee per vestigingsplaats). De stafleden worden aangeduid door het departementshoofd. De stafleden vormen een beleidsforum voor reflectie en besluitvorming.

Voor de inhoudelijke voorbereiding en uitvoering van het beleid steunt het departementshoofd op drie beleidsorganen (voor onderwijs, onderzoek en administratie), waarvan de leden door het departementshoofd en de staf zijn aangesteld. De volledige staf maakt deel uit van die organen zodat zij voor het gecoördineerd totaalbeleid kunnen zorgen.

Naast die organen zijn er stuurgroepen die elk voor een specifiek domein werken: internationalisering, communicatie en beeldvorming, kwaliteitszorg en informatisering.

Er is een heel duidelijke leiding van het departement door het departementshoofd, maar de commissie heeft geen duidelijk beeld wie de opleiding zelf aanstuurt.

Per vakgroep worden wel coördinatoren per opleidingsonderdeel en per campus aangesteld. Voor het opleidingsonderdeel ontwerpen is een coördinator per jaar aangesteld. Er is verwarring mogelijk tussen de coördinatoren van de opleiding en de vakgroepen (respectievelijk vakgroepvoorzitters). Er is ook nood aan duidelijke benoeming van de opleidingscoördinatoren en beschrijving van de functie.

De visie van de opleiding staat adequaat omschreven in het programmaboek. Accenten hierbij zijn de multidisciplinariteit over de positie van de kernvaardigheid 'ontwerpen'.

De opleiding AR omschrijft zichzelf als een praktijkgerichte, artistiek en cultureel geïnspireerde en conceptueel ontwerpende opleiding.

De commissie waardeert de originele aanpak van de opleiding, die de intentie heeft om studenten te vormen met persoonlijkheid in een multidisciplinaire omgeving. Hierbij rijst de vraag of de individuele houding dan niet te centraal staat, in het kader van een wijzigende beroepsuitoefening waarbij alternatieve taken en teamwork een grotere aandacht krijgen.

Het ateliermodel als pedagogisch concept, waarvan de Sint-Lucasschool de basis heeft gelegd, heeft een lange traditie en er is een duidelijke structurering in een goed onderbouwde methodiek voor dit soort onderwijs. Het wordt bovendien gedragen door een breed veld. Los van de mogelijkheden ervan moet dit model, in het licht van onderwijsvernieuwingen die gebaseerd zijn op (sociaal) constructivistische leertheorieën, her-brond, geactualiseerd en verruimd worden om het inzicht in de leerprocessen van de studenten te ondersteunen.

De beoogde *master*trajecten op het einde van de studies en het articuleren van een kritisch vermogen ondersteunen deze aanpak. De uitdaging bestaat erin om dat in de toekomst in de praktijk uit te voeren.

De maatschappelijke relevantie en betrokkenheid moeten echter wel nog verder op punt worden gesteld.

De opleiding is zich bewust van de noodzaak tot academisering, maar in de associatie KU Leuven wordt een gebrek aan betrokkenheid met de partner aangevoeld. Ook stroomt de academisering nog onvoldoende door naar de ateliers.

In de vestigingsplaats Brussel wordt het onderwijs academisch gerevitaliseerd door middel van het ontwerpend onderzoek (onder meer het ontwerpen van woontypologieën en stedenbouwkundige ontwikkelingen met beleidsaanbevelingen). Onder meer is de onderzoeker de *consultant* van de student en er gebeurt een uitwisseling met verschillende instituten om de onderzoeksresultaten te toetsen, maar de studenten voeren zelf geen onderzoek uit. De commissie is van oordeel dat de studenten via het ontwerp meer bij de onderzoeksactiviteiten kunnen worden betrokken.

Er zijn opmerkelijk weinig contacten met andere architectuuropleidingen in Vlaanderen, maar er is wel een vrij internationale toetsing. Internationalisering is inderdaad een belangrijk element in de algemene beleidsvisie.

Het werken met twee campussen die elk een eigen invulling geven aan het onderwijsbeleid biedt inderdaad mogelijkheden, maar de commissie betreurt dat er tot hier toe te weinig inhoudelijke communicatie en wisselwerking is tussen beide campussen (bijvoorbeeld projectwerk met studenten van de twee campussen).

De commissie vond een uitgewerkte beleidsvisie terug over kwaliteitszorg op hogeschoolniveau die dateerde van 1997 en gebaseerd was op overleg en zelfevaluatie. Die visie is echter nog niet geactualiseerd. Er zijn duidelijk een aantal aanzetten inzake beleidsvoering op het vlak van onderwijs en onderzoek. Er is nog verdere explicitering op vlak van internationalisering en navorming.

De commissie waardeert de participatieve vorm van beleidsopmaak.

2.2.1.2 concretisering kwaliteitszorg

Binnen het departement is een kwaliteitscoördinator aangesteld. Hij is voltijds aan het departement verbonden en heeft een 50 % taakbelasting voor KZ. De commissie waardeert de aanwezigheid van een coördinator KZ met autonomie, doch er is nood aan een duidelijke omschrijving van zijn functie, verantwoordelijkheid en professionalisering.

De commissie vraagt om een verduidelijking ter zake van het departementaal beleid tegenover het centraal beleid, want volgens de statuten coördineert de algemeen directeur de kwaliteitsbewaking.

Bovendien ontbreekt een onderliggende visie voor integrale kwaliteitszorg. Derhalve vraagt de commissie dat het beleid ter zake zou worden geëxpliciteerd en bekendgemaakt in de jaarlijkse programmagids en driejaarlijkse personeelsgids.

De commissie merkt ook op dat de programmagids niet het meest adequate communicatiemiddel is, aangezien weinig studenten de inhoud kennen.

Het departement heeft in het academiejaar 2001-2002 een proefvisitatie uitgevoerd, hetgeen de commissie waardeert, alsook het gebruik van het instrumentarium: TRIS, PROZA, evadoc en evatel.

De opleiding is zeer projectgestuurd. Systematisch gebruik van de instrumenten evatel en evadoc zouden een interessante meerwaarde kunnen bieden ten aanzien van de onderwijskwaliteit, doch de participatie van de docenten lijkt de commissie ondermaats. De docenten voelen de instrumenten veeleer aan als opgedrongen

en zien geen meerwaarde in het gebruik ervan. Het stimuleren van het gebruik ervan moet dringend aangemoedigd worden. Bovendien rijst de vraag naar een kritische analyse van de instrumenten zelf.

De commissie constateert dat de KZ structureel op gang gebracht en reeds doorleefd is bij de docenten in termen van persoonlijk engagement, doch het reëel kwalitatief en kwantitatief engagement bij de studenten ontbreekt.

Enkele contradicties buiten beschouwing gelaten, zijn de verbeterdoelen goed in kaart gebracht en gecommuniceerd naar de vakgroepen. Er zijn reeds concrete actieplannen uitgewerkt en sommige elementen zijn reeds geremedieerd. De actieplannen moeten echter nog verder verfijnd worden inzake prioriteit en fasering.

Ondanks de aanzetten tot verbetering, merkt de commissie op dat er nog geen volledig geïntegreerd systeem is dat een structurele kwaliteitszorg moet garanderen. Zij wijst hierbij op het opstellen van duidelijke functiebeschrijvingen, het uitklaren van de rol van de KZCO naar tijdsbesteding, effectieve participatie en professionalisering. De stuurgroep KZ is tijdelijk uitgebreid voor het opstellen van het ZER, maar er is geen garantie tot het structureel vergroten van het draagvlak voor KZ. De uitbreiding moet verduurzaamd worden.

De commissie waardeerde de systematische bevraging middels een cyclisch systeem dat is opgezet naar doelgroepen, maar het is niet duidelijk hoe de verschillende gebieden worden bevragd (onder meer onderwijs, onderzoek, leiderschap en onderwijsvisie). De studentenenquête heeft heel wat gegevens opgeleverd, maar de commissie miste de omzetting ervan in concrete en operationaliseerbare verbeterpunten.

2.2.1.3 personeel

De opleiding beschikt over een geëngageerd en enthousiast docententeam dat naast onderwijs ook heel wat andere taken op zich neemt. De commissie vraagt dan ook de nodige aandacht te besteden aan een juiste taakbelasting.

Het departement heeft maar een beperkte ruimte voor bevordering en verjonging omwille van historische redenen, waardoor ondanks het stijgende aantal studenten geen uitbreiding van het personeelskader in het vooruitzicht wordt gesteld.

De commissie stelt vast dat professionalisering en navorming gebeurt op basis van persoonlijk initiatief en individuele responsabiliteit, maar dit zou in de toekomst meer structureel onderbouwd en ondersteund moeten worden. Vooral de onderwijskundige professionalisering verdient intensieve aandacht en onderbouwing.

De commissie adviseert de opleiding om onderwijskundige expertise aan te stellen of in te zetten en om het OP voldoende te ondersteunen via bijvoorbeeld studiedagen, leidraden en literatuur.

Er is geen systematische budgettering en registratie van de bijscholing. Ook dit kan actief gebruikt worden binnen een bevorderingsbeleid.

Er zijn op het vlak van het personeelsbeleid aanzetten gegeven in functie van de academisering. Dit moet worden voortgezet en geconcretiseerd. Er moeten inhoudelijke beoordelingscriteria bepaald worden in functie van een selectie- en bevorderingsbeleid die toelaten om onderwijs-, onderzoeks- en vaktechnische deskundigheid te bepalen. Dit alles moet systematischer gestuurd worden met duidelijke streefdoelen en verantwoordelijkheden dienaangaande.

Deze elementen moeten zeker ingebracht worden in de taakdefinitie en prestatieregeling.

Voor nieuwe docenten of praktijklectoren worden de verwachte vaardigheden of competenties omschreven. De eerste selectie gebeurt door de vakgroep. De uiteindelijke beslissing wordt genomen door het departementshoofd, maar in overleg met de vakgroep. De commissie waardeert deze participatieve aanpak bij selectie.

Er is een heel gevarieerde verhouding tussen voltijdse en deeltijdse docenten met praktijkervaring.

2.2.1.4 materiële en financiële randvoorwaarden

onderwijsruimten

Hoe verschillend de onderwijsruimten in Brussel en Gent ook zijn, de commissie ervaart ze op beide campussen als zeer stimulerend.

De studenten waar de commissie mee gesproken heeft, signaleren enkele aandachtspunten voor Brussel:

- ventilatieprobleem;
- openingsuren computerlokalen;
- het gebruik van de ateliers door verschillende studiejaar waardoor materiaal niet kan worden achtergelaten.

De commissie spreekt haar waardering uit voor de multifunctionele ruimtes in Gent, waar het aangenaam werken is binnen de architecturaal stimulerende omgeving van een gerestaureerd klooster. Het is bovendien een appreciatie voor de herwaardering van het patrimonium. De docenten hebben er aangename en functionele ruimtes ter beschikking in relatie tot de ateliers.

mediatheek

In Brussel is er een recent opgerichte bibliotheek die in de collectie de nadruk legt op moderne architectuur. De studenten kunnen echter ook terecht in diverse bibliotheken in de omgeving, onder meer de bibliotheken van de Hogeschool Sint-Lukas Brussel en van Monumentenzorg.

In Gent is er één bibliotheek voor de departementen BK en AR. De commissie heeft kennis genomen van de plannen om in Gent een nieuwe bibliotheek te bouwen.

Het bibliotheekbudget is vrij ruim en de middelen werden de voorbije jaren gehandhaafd. Het aankoopbeleid is thematisch en flexibel.

Het aanbod van onderwijskundige documentatie en literatuur is echter ontoereikend voor de noden van hoger onderwijs. De commissie nodigt de verantwoordelijke van de bibliotheek uit om interessante gegevens van het gebruikersonderzoek om te zetten in verbetertrajecten en concrete acties.

Bijzondere waardering heeft de commissie voor het pas opgestarte ARC, dat momenteel nog in te grote mate een documentatiecentrum is. De opleiding is zich hiervan bewust. Het kan echter een opmaat zijn om op een gestructureerde wijze aan kennismanagement te doen.

computerinfrastructuur

Een aantal studenten gaf aan dat de toestand in vergelijking met een aantal jaren geleden verbeterd is. De commissie adviseert de opleiding om na te gaan of de huidige situatie van de ICT tegemoetkomt aan de actuele behoeften en verwachtingen van de studenten.

De uitbouw van het intranet, inclusief technische ondersteuning, wordt al een aantal jaren in het vooruitzicht gesteld. De commissie hoopt dat het op korte tijd kan worden gerealiseerd, maar stelt zich wel vragen bij de haalbaarheid ervan en het adequaat onderhoud van de ICT-infrastructuur.

Er is slechts een beperkte digitale leeromgeving, die sterk afhankelijk is van het persoonlijk initiatief van de docent. Er is echter op associatieniveau een initiatief genomen, waarbij het departement AR in de pilootfase zit.

financiële randvoorwaarden

De begroting is de voorbije drie jaar deficitair, wat bewijst dat de werkingmiddelen structureel onvoldoende zijn.

2.2.1.5 onderwijsdoelstellingen

De opleiding kenmerkt zich door een praktijkgerichte, artistiek geïnspireerde en conceptueel ontwerpende houding, waarbij de syncretisch-integratieve benadering van het studiedomein en de symbiotische relatie tussen kunst en wetenschap centraal staan: 'Architecture is art or it is not Architecture'.

De doelstelling van de opleiding is de studenten op te leiden tot generalisten waarbij het ontwerpen centraal staat binnen een breed maatschappelijk draagvlak.

Er is een onderwijsvisie aanwezig die wordt doorgetrokken naar de verschillende opleidingsonderdelen en trajecten. Trajecten zijn coherente en interdisciplinaire gehelen waarin een aantal atelierprojecten en opleidingsonderdelen worden samengebracht. Het is de bedoeling sneller in te spelen op de actualiteit, de evoluties en de aanwezige competenties binnen de opleiding.

De commissie waardeert hierbij de ambitie om vernieuwende onderwijsconcepten te introduceren (onder meer projectgestuurd onderwijs, alternatieve evaluatievormen en elektronische leeromgevingen), maar geeft als aanbeveling om de visie en de concepten scherp te stellen en te expliciteren in een onderwijsstrategie en daarop afgestemde leervormen. Zij adviseert om de nodige onderwijskundige expertise in te zetten om dit begeleiden.

De commissie waardeert de inspanningen tot het formuleren van competenties in het kader van de BA/MA-structuur, maar vraagt nog meer werk te maken van domeinspecifieke competenties inzake architectuur.

De perceptie van het beroepsveld is positief, maar er is geen gestructureerde *feedback* vanuit het beroepsveld om de opleidingsdoelen te optimaliseren.

De commissie hoopt dat de visie op academisering geconcretiseerd wordt door het onderzoekend ontwerpen en de multidisciplinaire trajecten en dat dit niet ontkracht wordt door een te sterk publicatiegestuurde academisering. In het kader van de academisering steunt de commissie het verder versterken van de specificiteit van de opleiding, met name het verdisconteren van de professionele ervaring en het conceptueel denken (het verbinden van verschillende elementen: analyse-synthese-beeldvorming).

De opleiding legt sterk het accent op het ontwerpen, alsook een initiatie in een onderzoeksbenadering, wat een positieve oriëntatie vormt.

Zij heeft ook een grote waardering voor de intentie om kennisprocessen op gang te brengen en de verankering ervan in kennismanagement middels het ARC. Ze wijst echter wel op onvoldoende maturiteit bij de studenten om die maatschappelijke processen met adequate methodes en tools zelfstandig en kritisch te kunnen analyseren. Ook is de intentie om aan effectief kennismanagement te doen onvoldoende geoperationaliseerd.

2.2.1.6 onderwijsprogramma en –opbouw

De opleiding wordt gestructureerd in drie vakgroepen: architectuurwetenschappen, technieken en vormgeving. De integratie van de vakken gebeurt in de ontwerpatelier, die de kern van de opleiding zijn.

Het programma is opgedeeld in een vaste stam van opgelegde vakken enerzijds en een waaier van aanvullende vakken (vanaf het tweede jaar) anderzijds. Het aantal keuzemogelijkheden groeit verder naar het einde van de opleiding. De commissie waardeert de aandacht voor differentie via de plusprogramma's, die ondertussen vervangen werden door keuzemogelijkheden (*electives*) die vakoverschrijdend werken. Hierdoor kan de vorming verdiept en verbreed worden en kan de student persoonlijke leertrajecten uitbouwen. Het beroepsveld ondersteunt deze benadering. De verbreding betreft het profileren van een kern inzake conceptueel denken, de verdieping het betrekken van aanverwante disciplines.

De commissie moedigt het opstellen van ontwerpogaven aan waarbij docenten van verschillende disciplines worden aangetrokken. Ze apprecieert eveneens ten zeerste de visie op 'ontwerpend onderzoek' waarvan ze veel inspirerende voorbeelden heeft gezien.

Er is een programmaboek ontwikkeld waarbij de samenhang tussen onderdelen op een interessante manier wordt beschreven, maar de commissie stelt vast dat het programmaboek onvoldoende door de participanten gekend en gebruikt wordt. Sinds het academiejaar 2002-2003 worden het programmaboek en de studiegids op cd-rom verspreid. Deze cd-rom is echter noch voor de studenten, noch voor de docenten bruikbaar of gebruiksvriendelijk.

Het programma gaat te veel uit van contactonderwijs en jaaruren en te weinig van termen van zelfstudie. Bovendien vindt de commissie dat de aanzetten tot onderwijsdoelstellingen die per onderdeel zijn aangegeven nog verder onderwijskundig geconcretiseerd moeten worden. Ze hoopt dat er werk gemaakt wordt van beschrijvingen van gebruikte onderwijs- en evaluatievormen in functie van de onderwijsdoelen met de nodige onderwijskundige ondersteuning.

Over het algemeen zijn de opleidingsonderdelen goed gericht op integratie tussen theorie en praktijk in de ateliers, maar op basis van het toegeleverde studiemateriaal stelt de commissie nog steeds de klassieke spanning vast tussen bepaalde vakken en het ontwerpen.

Niettegenstaande de vakoverschrijdende werking die de opleiding nastreeft, is het aanbod van de menswetenschappen onvoldoende adequaat. Sociologie, filosofie en psychologie zijn in beperkte mate aanwezig in de theorievorming, maar komen onvoldoende aan bod om inzichtelijk bij te dragen in de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de architectuur.

De inbreng kan nog beter toegespitst worden op het implementeren van relevante topics: menselijke ecologie is hier een positief voorbeeld van.

Bovendien moet gewezen worden op de eigen aansprakelijkheid als architect alsook de maatschappelijke verantwoordelijkheid.

De commissie is positief over de initiatieven voor verticale samenwerking tussen de studenten uit verschillende jaren waardoor de spanning tussen individuele vorming en het (multidisciplinair) leren werken in teamverband aan de orde wordt gesteld.

De studenten zijn over het algemeen tevreden over het programma. Hun appreciatie gaat in stijgende lijn met de studiejaren. Studenten van de eerste cyclus signaleren wel dat het praktijkgerichte aspect van de cursussen te abstract blijft. De ambitie om 'inzichtelijk leren' te introduceren is aanwezig. Dit vereist echter specifieke onderwijsstrategieën en alternatieve didactische benaderingen.

De studenten worden aangetrokken door de mix van technische en kunstzinnige aspecten. Vooral het vak expressie vinden ze positief, hierin ligt de nadruk op de persoonlijkheid van de student. Studenten vragen meer aandacht voor de kennismaking met de reële praktijk bijvoorbeeld via werf- en bedrijfsbezoeken. Ze vragen ook aandacht voor de integratie van theorie en praktijk, ook voor de kleinere theoretische vakken.

Consult vanuit de theorievakken is een persoonlijk initiatief, maar wordt ook gestimuleerd vanuit het beleid en komt aan bod in het afstudeerwerk.

De BA/MA-trajecten zijn geïnitieerd. Door middel van de trajecten krijgen de studenten de kans om in een vroeg stadium een richting te kiezen waarin ze de opleiding afronden. Een en ander zorgt voor een nauw contact met docenten die onderwijs- en onderzoeksexpertise bezitten in een bepaald thema. De trajecten zijn ingebed in een samenwerkingsverband met andere departementen en zijn een uitstekend middel voor de integratie van onderzoek, onderwijs en ontwerpen.

2.2.1.7 *werkveldervaring en afstudeerwerk*

stage

Na de studie volgt een verplichte stage van 2 jaar om tot het beroep toegang te krijgen. Pijnpunten die worden aangehaald zijn :

- een gebrek aan praktijkervaring in het beroepsveld;
- gebrek aan *feedback* vanuit het beroepsveld;
- zorg vanuit het beroepsveld om het professioneel karakter van de opleiding niet te verliezen.

Om de realiteitswaarde van de opleiding te verhogen bepleiten het beroepsveld en de studenten de integratie van een werkstage. Dit kan onder de vorm van een tussentijdse en oriënterende stage van minimum 2 maanden en mits een goede begeleiding vanuit de instelling.

Dit zou motiverend werken voor de studenten.

afstudeerwerk

Het staat de studenten vrij om een onderwerp te kiezen. De student kiest zelf een mentor en een co-mentor van buiten de instelling. Het mentorschap wordt verschillend ingevuld in Brussel en Gent. Een pedagogisch coherent beleid is echter aangewezen.

De commissie heeft een hoge waardering voor het niveau van de afstudeerwerken. Ze waardeert de stimulering tot een zelfstandige aanpak in een multidisciplinair perspectief, maar adviseert om werk te maken van een begeleidende operationele gids voor de student met expliciteer van de beoordelingscriteria.

Er is geen theoretische onderbouwing onder de vorm van een scriptie bij het maken van het eindwerk. Dit zou de wetenschappelijke onderbouw van het eindwerk nochtans ten goede komen.

2.2.1.8 internationalisering

Er is een internationale dimensie aanwezig onder verschillende vormen.

Binnen het Erasmus/Socrates-programma heeft het departement 26 akkoorden voor studentenmobiliteit. Jaarlijks maakt een tiental studenten gebruik van de mogelijkheden om gedurende een periode in het buitenland te studeren. De uitstroom is hoger dan de instroom, hoewel hier wel een gunstige evolutie waar te nemen is ten voordele van de instroom. Buitenlandse studenten worden minder aangetrokken door de ligging en de taal.

De opleiding probeert ook om binnen de thuisinstelling een internationale dimensie te ontwikkelen, onder meer via het Engelstalige programma voor inkomende studenten, dat reeds sinds 1998 georganiseerd wordt.

De opleiding is aangesloten bij *META-university*, een samenwerkingsakkoord met 7 Europese partners. Hierbij wordt een inhoudelijke meerwaarde opgebouwd door het selectief samenbrengen van *centers of excellence* van verschillende partners in verschillende domeinen, binnen een gemeenschappelijk *master*programma. Een voorbeeld hiervan is het *Universal Design*-project, wat de commissie als heel waardevol beschouwt.

Het netwerk is zeer ruim, maar de vraag rijst of er niet beter kan worden gewerkt met enkele inhoudelijk complementaire instellingen. De opgestelde matrix in verband met de *META-University* geeft hiertoe reeds een aanzet.

Een veeleer negatief aspect is de docentenmobiliteit. Hoewel die door het beleid wordt gestimuleerd, wordt ze bemoeilijkt door organisatorische randvoorwaarden. Verder moet werk worden gemaakt van een beschrijving van het volledig en geactualiseerd programma volgens het ECTS-protocol. Participatie in onderzoeksprogramma's zou internationalisering op gang kunnen brengen.

De opleiding is ook actief betrokken in de EAAE en ENHSA waarbij ze tevens organisatorische taken op zich neemt.

2.2.1.9 leersituatie

onderwijsvormen

Naast de ateliers is het onderwijs sterk georiënteerd op contacturen.

De commissie ondersteunt de eigen kritische analyse van de opleiding over de positionering van de combinatie van probleemgestuurd onderwijs en kennisgestuurd onderwijs waarin het ontwerpatelier de kern vormt van de opleiding. Hierbij moet aandacht worden besteed aan het juist omlijnen van de doelstellingen (probleemgestuurd of projectgestuurd) en het uitwerken van de combinatievormen (integratie, wederzijdse toepassing en interactie).

Informeel en latent worden vernieuwende werkvormen toegepast, maar die worden niet gedragen door een coherente onderwijskundige visie en zijn onvoldoende operationeel gestructureerd. Een onderwijskundige ondersteuning lijkt de commissie aangewezen.

De commissie hoopt dat de digitale leeromgeving, die is opgezet voor de volledige associatie, snel gerealiseerd wordt en dat een en ander samen met het ARC het onderwijsproces kan ondersteunen en innoveren.

Een visie in termen van traject als voorbeeld van geïntegreerd onderwijs is aanwezig, maar het blijkt een uitdaging voor de toekomst om die in praktijk om te zetten. Een maatschappijkritische attitude moet hiervoor geëxpliciteerd worden.

Er moet bijzondere aandacht worden geschonken aan het integreren van deze specifieke benadering binnen de associatie met de universiteit.

onderwijsmiddelen

Bij de bevraging van de studenten merkt de commissie op dat ze het onderwijs en het aangereikte studiemateriaal als voldoende ervaren, in tegenstelling tot de *coaching*.

Een aantal cursussen is zeer professioneel uitgewerkt, maar voor een groot gedeelte is er duidelijk nood aan inhoudelijke en didactische verbetering, onder andere op het vlak van inzichtelijk maken van de kennis.

Het actualiseren van de richtlijnen voor opmaak van cursusmateriaal verdient aanbeveling, alsook het realiseren van dit verbetertraject op korte termijn.

De commissie is van oordeel dat het coherent opstellen van cursussen één van de verbeterpunten is.

Voor begeleide zelfstudie, dat als werkvorm in het BA/MA-programma is opgenomen, is het studiemateriaal niet aangepast. Ook hier kan onderwijskundige ondersteuning een belangrijke rol spelen.

Los van de bedenking dat er een sterke oriëntatie ligt op de contacturen, is een goede meting van studietijden aangewezen alsook de noodzaak tot een adequate terugkoppeling.

2.2.1.10 toetsing en evaluatie

De opleiding gebruikt een mix van evaluatievormen. Voor de theoretische vakken is er één examen per opleidingsonderdeel - een clusterexamen - dat schriftelijk of mondeling kan verlopen. In de ateliers zijn er permanente evaluaties gedurende het jaar. Het accent ligt op het beoordelen van het ontwerp (of het product) of het zelf beheren van het ontwerpproces van de student. In elk atelier is een kritische reflectie door de studenten en de docenten ingebouwd.

De commissie vraagt aandacht voor een systematische *feedback* op de voortgang en de prestaties van de student. Dit moet ook het geval zijn voor de theorievakken. Hierbij zijn het logboek en de portfolio inzetbare middelen om de voortgang van het leerproces te begeleiden in termen van alternatieve assessment-strategieën, hoewel dit de waarde van de 'externe jury' zoals gebruikt wordt in de opleiding zeker niet uitsluit.

Zowel de evaluatievormen als de organisatie van examens zijn onvoldoende per opleidingsonderdeel aangegeven in de studiegids. Ook de beoordelingscriteria per opleidingsonderdeel zijn niet altijd vooraf aangegeven.

Uit de studentenenquête blijkt dat er een probleem is inzake transparantie en duidelijkheid. Het betreft een verbeterpunt dat in de vakgroepen wordt besproken om een oplossing uit te werken. Er zijn initiatieven zoals het groeperen van de werken per quotatie waardoor de studenten meer inzicht krijgen in de beoordeling. De initiatieven zitten nog in een aanvangsfase; na evaluatie kunnen ze organisatorisch vastgelegd worden.

Studenten signaleren ook problemen met de *feedback* van beoordelingen, want die is sterk afhankelijk van de betrokken docent. De student moet erom vragen. Niettegenstaande de lage drempel tussen studenten en docenten blijkt dit niet voor iedereen even eenvoudig. Misschien moet in structurele *feedback* voorzien worden. De commissie beveelt aan, op basis van de alarmerende getuigenissen van studenten, dringend werk te maken van een transparant en coherent beoordelingsbeleid met de nadruk op *feedback* en remediëren.

De juiste inhoud van de opdracht staat niet altijd vast bij de start, waardoor de beoordelingscriteria ook niet transparant zijn.

De commissie noteert wel dat er in Gent op voorhand beoordelingscriteria aan de student gecommuniceerd worden. Voor de eindprojecten blijkt er een document met evaluatiecriteria gebruikt te worden, dat door de student wordt ondertekend bij het begin van het jaar. De commissie heeft onvoldoende expliciet en meetbare evaluatiecriteria gezien.

De afgestudeerden zijn van oordeel dat er tussentijdse evaluatiemomenten moeten worden ingebouwd. Ze getuigen dat docenten heel kritisch durven zijn en heel sterk hun persoonlijkheid benadrukken. Hierdoor wordt bij de student een 'creative mind' ontwikkeld, die een aanzet kan zijn tot kritisch reflecteren.

2.2.1.11 studie- en studentenbegeleiding

De opleiding tracht een zicht te krijgen op het instroomprofiel, maar besteedt onvoldoende middelen om de instromende studenten op een adequate manier te begeleiden, zowel op het vlak van mogelijke studieheroriëntering, het aanpakken van studiemethodiek als de structurele aanpak van vakgebonden problemen.

Er is een instapcursus gedurende de eerste twee weken van september, waar de studenten bij hun inschrijving van op de hoogte worden gebracht. De commissie heeft waardering voor de organisatie van de instapcursussen.

Met betrekking tot de studiebegeleiding is er een duidelijk tekort aan een professionele aanpak. Dit wordt momenteel te veel overgelaten aan de individuele aanpak van de lesgevers. Er is duidelijk nood aan een monitoraat dat wel op papier zichtbaar is, maar niet aanwezig is in de uitvoering van het onderwijs.

Er wordt ook gesignaleerd dat de praktijkgebonden begeleiding in het eerste jaar nood heeft aan een opsplitsing in kleinere groepen.

Als verbeterpunten geven studenten aan: de verdeling van de cursussen en het aankondigen van vensteruren. Over het algemeen is er ruimte voor verbetering van de communicatie en de organisatie. Een planning van alle opdrachten van het jaar zou wenselijk zijn.

De studentenraad is het communicatiekanaal tussen de studenten en het beleid. Er is een studentenraad per campus. De raad voelt zich gerespecteerd in zijn taak door het beleid van het departement.

De commissie merkt een discrepantie op tussen de formele studentenraad en de feitelijke doorstroming naar de studenten. Studenten voelen zich niet altijd vertegenwoordigd door de studentenraad. Er moet bijgevolg aandacht besteed worden aan het verbeteren van de werkelijke participatie van studenten in de inhoudelijke werking van de opleiding.

De commissie stelt zich vragen bij de aanstelling van docenten als ombudspersonen, vooral met het oog op laagdrempeligheid en vertrouwelijkheid en de verdere professionalisering. Niettemin is er een grote waardering voor de inzet en het enthousiasme van de docenten die deze taak op zich nemen.

Efficiënte klachtenregistratie en een systeem van opvolging zouden moeten resulteren in een meer structurele aanpak van problemen. Individuele probleemgevallen worden evenwel goed opgevolgd en opgelost.

SOVO zorgt voor de individuele psychosociale begeleiding van de student. SOVO heeft een decretale bevoegdheid om de belangen te behartigen van reguliere studenten voor niet-curriculumgebonden zaken. Zij organiseert onder meer meer lessen over faalangst en uitstelgedrag, waarvoor ze samenwerkt met STAP (studieadviespunt). SOVO werkt niet aan studiemethodes, daarvoor kunnen studenten terecht bij de docenten.

SOVO signaleert dat de opvang van buitenlandse studenten een groot probleem is. Decretaal gezien kan zij hier niet op inspelen. De commissie vraagt de opleiding om hier aandacht aan te besteden en gepaste acties te nemen.

2.2.1.12 studielast en studierendement

Er is een voorzichtige aanpak van studietijdmeting naar aanleiding van de omvormingsdossiers, waarbij ze de intentie heeft om dit grondiger te hernemen na de BA/MA-hervorming. De commissie adviseert echter om een goede studietijdmeting niet langer uit te stellen.

Volgens de studenten is er op zich geen groot probleem inzake studierendement, maar een aantal studenten hebben de indruk dat in het eerste jaar een sterke selectie gebeurt waarbij niet altijd kan worden gegarandeerd dat die op de meest relevante aspecten van de later verwachte competenties gebeurt.

De studenten geven aan dat ze bij aanvang van het academiejaar nood hebben aan meer informatie over de opleiding (taken en opdrachten) zodat ze hun studie-inspanningen beter kunnen doseren en plannen.

Op basis van de gesprekken met de studenten bleek er toch een zekere laksheid in communicatie. Het betreft hier bijvoorbeeld de aankondigingen over het verplaatsen en/of niet doorgaan van hoorcolleges.

2.2.1.13 afgestudeerden

Zowel de afgestudeerden als het beroepsveld zijn tevreden over de opleiding en de globale kwaliteit. Als positieve elementen werden aangehaald: respect voor persoonlijke interesse en visie en het ontwikkelen van een *creative mind*. Doordat enkele docenten een sterke persoonlijkheid hebben, ervoeren de afgestudeerden de opleiding wel als heel kritisch, maar ze beschouwden dit als persoonlijkheid- en karaktervormend.

Enkele algemene bemerkingen werden tijdens de gesprekken opgesomd:

- de afgestudeerden vinden de opleiding actueel, maar er is een probleem door de eisen van de Orde van Architecten in verband met de stage;
- de afgestudeerden vinden dat er veel meer aandacht moet zijn voor het ontwikkelen van netwerken en de maatschappelijke verantwoordelijkheid in de opleiding.

Er is geen actief alumni-beleid. De commissie raadt dan ook aan dat te activeren als een beleids-corrigerend en –inspirerend instrument.

In het kwaliteitsbeleid is om de vier jaar in een bevraging van de alumni en afgestudeerden voorzien. De opleiding is van plan het beroepsveld te contacteren voor *feedback*. Tot 2002-2003 werd het beroepsveld voor *feedback* geconsulteerd door tweejaarlijkse overlegmomenten met de Provinciale Orde van Architecten van Oost-Vlaanderen. Resultaten van een geplande eerste enquête, was op het ogenblik van de visitatie nog niet beschikbaar.

Uit het beroepsveld kreeg de commissie eveneens positieve geluiden. De hogeschool levert architecten af die conceptueel inzicht en aandacht voor de maatschappelijke context hebben. Als nadeel geven ze aan dat de afgestudeerden niet goed kunnen inschatten wat de verantwoordelijkheden zijn van een architect. Het gemis aan praktijkervaring speelt hierin een rol.

De opleiding heeft het beroepsveld nog niet gecontacteerd voor *feedback*.

2.2.1.14 maatschappelijke dienstverlening

Maatschappelijke dienstverlening is niet structureel uitgebouwd, maar er is zeer veel potentieel aanwezig. De lopende onderzoeksprojecten bieden hier een interessant perspectief en geven ook de mogelijkheid om inkomsten te genereren.

De commissie erkent de maatschappelijke relevantie en betrokkenheid van bepaalde initiatieven en prijst de betekenisvolle instituten die werden opgezet (bijvoorbeeld het Sint-Lucasarchief). De commissie moedigt zulke initiatieven aan om daaruit extra inkomsten te genereren.

2.2.1.15 onderzoek

De commissie ondersteunt de conclusies van het ZER ter zake.

De commissie stelt vast dat er een consistente visie op onderzoek aanwezig is, wat positief is. Ze waardeert eveneens dat door middel van de lopende projecten, het aspect 'onderzoekend ontwerpen' initieel aanwezig is, wat zich ook vertaalt in de inhoud van de afstudeerwerken.

Ze vindt het ook kwaliteitsvol dat het verdisconteren van de eigen specifieke invulling van het onderzoek, in tegenstelling tot het klassiek wetenschappelijk onderzoek op de universiteit, reeds aanwezig is.

Het ontwerpend onderzoek is een totaalproject waar architecten permanent aan onderzoek doen. Een voorbeeld hiervan is het project *Universal Design* over het ontwerpparadigma waarbij vertrokken wordt van een *disabled situation*. De commissie waardeert de samenwerking tussen de architectuuropleidingen voor dit project en moedigt die verder aan.

De beoogde trajecten worden door de commissie gezien als een goede opmaat voor onderzoek.

Bij het uitvoeren van ontwerptaken wordt steeds onderzoek betrokken, wat resulteert in een verhoging van de kwaliteiten van het ontwerp, doch specifieke onderzoeksresultaten worden niet schriftelijk op papier gezet. Dit vereist een onderzoekscultuur, met inbegrip van geëigende kennis en methodologie, waarin de studenten moeten worden geïnitieerd.

Om het onderzoek te integreren in het onderwijs beveelt de commissie aan de studenten voor te bereiden door hen onderzoeksvaardigheden en –methoden aan te leren. De commissie meent dat op dat vlak de vestigingsplaats Brussel meer expertise heeft verworven dan de vestigingsplaats Gent. Studenten kunnen bovendien beschouwd worden als geprivilegieerde getuigen van het onderzoek van het onderwijzend personeel.

Een groot knelpunt in functie van academisering is het aspect onderzoekskundigheid van het personeel. De prestatieregeling moet in die zin opnieuw worden bekeken.

2.2.2 conclusies

De commissie stelt vast dat de opleiding over een aantal troeven beschikt.

- Ze beschikt over een vakbekwaam en gemotiveerd docentenkorps.
- Er is een zeer sterke decentralisatie naar en autonomie voor het departement en voor de vakgroepen, die beschouwd worden als experts in het veld.
- De commissie heeft vastgesteld dat de KZ structureel op gang gebracht is. Er zijn concrete actieplannen en er worden geëigende instrumenten gebruikt.
- Er is heel wat denkwerk verricht en nieuwe ontwikkelingen opgestart in het kader van de BA/MA-structuur en de academisering. Een waardevol initiatief is de uitbouw van het ARC, een opmaat naar een kennismanagement.
- De complementariteit van de twee campussen (schaal, context, pedagogische cultuur) is een interessant gegeven.

De commissie signaleert ook een aantal aandachtspunten:

- Een volledig geïntegreerd systeem dat een structurele kwaliteitszorg moet garanderen, is nog niet aanwezig. Het gebruik van de instrumenten alsook de participatie van de studenten aan het kwaliteitsproces moet verder gestimuleerd worden.
- De commissie waardeert het denkwerk en de initiatieven in het kader van de BA/MA-structuur en de academisering. Voor de concrete uitwerking van de plannen en initiatieven ontbreekt de nodige expertise. In dit verband vraagt de commissie om een plan uit te werken voor de onderwijs- en onderzoeksprofessionalisering van het personeel. Ook de effectieve betrokkenheid van de studenten bij dit proces moet worden bewaakt.
- De complementariteit van de twee campussen zou beter benut kunnen worden.

De commissie neemt akte van enkele waardevolle documenten:

- omvormingsdossier *Bachelor/Master of science* in architectuur;
- verslag betreffende de studiebegeleiding van *de* eerstejaarsstudenten architectuur, campus Gent en campus Brussel;
- activiteitenoverzicht met betrekking tot het jaarverslag van SOVOLUCG 2003;
- uitbouw van de cursussen per opleidingsonderdelen ('cluster');
- personeelsgids.

2.3 Provinciale Hogeschool Limburg

woord vooraf

De commissie wenst de hogeschool en het departement te danken voor de efficiënte organisatie van de visitatie van de opleiding architectuur.

Ze heeft veel waardering voor het engagement van het gemotiveerd onderwijsteam, dat instaat voor een gedegen opleiding.

situering

De opleiding Architectuur maakt deel uit van het departement Architectuur en Beeldende Kunst van de Provinciale Hogeschool Limburg. Het departement telt naast de gevisitieerde opleiding nog twee 2-cycli-opleidingen, namelijk interieurarchitectuur en beeldende kunsten.

De oorsprong van de opleiding AR ligt in het Provinciaal Hoger Instituut voor Architectuur en Toegepast Kunsten dat in 1958 werd opgericht. In 1969 werd het instituut opgesplitst in twee autonome instellingen, namelijk het Provinciaal Hoger Instituut voor Kunstonderwijs en het Provinciaal Hoger Instituut voor Architectuur. In 1995 werd het instituut opgenomen in de Provinciale Hogeschool Limburg en werd het departement AR opgericht. Met ingang van het academiejaar 2000-2001 werd het departement AR samengevoegd met het departement BK tot het nieuwe departement AR en BK.

De opleiding AR beschikt over een eigen gebouw op de universitaire campus te Diepenbeek, samen met de opleiding IAR en sinds het academiejaar 2002-2003 de opleiding Landbouw- en Biotechnologie. De opleiding BK is gehuisvest op de campus in Hasselt, waar ook de centrale diensten gevestigd zijn.

De hogeschool maakt deel uit van de associatie LUC. Voor de opleiding AR is er echter geen academische tegenhanger binnen de associatie. In het licht van de academisering worden gesprekken gevoerd met andere universiteiten, onder meer de VUB.

zelfevaluatie

Het ZER is geschreven volgens een eigen indeling, maar door het ontbreken van een kruistabel was het rapport moeilijk consulteerbaar. De commissie betreurt dat ze niet vooraf of bij de aanvang van het bezoek kon beschikken over voldoende exemplaren van de studiegids met relevante informatie over het programma van het betreffende academiejaar. Door de afwezigheid van noodzakelijke bijlagen bleek het soms moeilijk om het cijfermateriaal te lezen en te interpreteren. De bijlagen waren wel beschikbaar tijdens de bezoeken. Op eenvoudig verzoek kreeg de commissie bijkomende informatie.

Het ZER is vlot geschreven en vertolkt een zeer doordachte en waardevolle visie. Het beleid wordt in het ZER echter onvoldoende geëxpliciteerd en systematisch uitgebouwd in termen van verbeterdoelen en actieplan. De documenten en de gesprekken vormden wel een constructieve aanvulling op het ZER.

De commissie is ervan overtuigd dat door deze zelfevaluatie voor een externe visitatie bepaalde gevoeligheden tot uiting zijn gekomen. Zij hoopt dat de coherente teamspirit en de interne dynamiek verder zullen worden aangescherpt met de nodige systematiek.

2.3.1 bespreking van de thema's

2.3.1.1 beschrijving van het beleid en de kwaliteitszorg van de opleiding

Aan het hoofd van de opleidingen BK, AR en IAR staat een departementshoofd (licentiaat in de kunstgeschiedenis).

De opleidingen AR en IAR hebben elk een eigen opleidingshoofd dat verantwoordelijk is voor het onderwijsbeleid, evenwel in onderling overleg in verband met de gemeenschappelijke kandidaturen.

Daarnaast zijn er drie vakgroepen: architectuur, bouwkunde en cultuur. Het opleidingshoofd wordt ondersteund door een opleidingsraad. Ze worden allebei jaarlijks gekozen door de algemene personeelsvergadering.

De opleiding AR kan zelfstandig haar onderwijsbeleid uitstippelen en realiseren, maar ervaart de autonomie als relatief. De financiële, studenten- en personeelsadministratie zijn grotendeels gecentraliseerd. Zo is er op het vlak van de beschikbare VTE's onvoldoende transparantie en geen directe inspraak. De opleiding heeft wel een studentensecretariaat waar de studenten terecht kunnen voor administratieve en praktische zaken. Op de campus is er ook een campusbeheerder, die alle praktische zaken beheert en communiceert met de diensten van het centraal bestuur. De commissie stelde vast dat er een contraproductief spanningsveld is tussen het centraal bestuur en de opleiding. Hoewel de relaties met het centraal bestuur, in tegenstelling tot vroeger, op dit ogenblik goed zijn, blijkt uit gesprekken met diverse geledingen dat het centraal bestuur een dominante rol heeft ten nadele van een autonome ontwikkeling van de discipline en haar ambities. De commissie ondersteunt de nood en aandacht voor de specifieke behoeften en wensen van de opleiding. Initiatieven zoals het PGO werden in het verleden onvoldoende gesteund omwille van andere prioriteiten van het centraal bestuur.

In termen van academisering is er aandacht voor onderzoeksondersteunend onderwijs, maar het accent ligt te veel op ontwerpvoorbereidend studiewerk ten nadele van onderzoeksgenererende inhoud met inbegrip van geëigende processen en methodieken.

Een en ander vereist tevens een bewust en gericht personeels- en onderzoeksbeleid, dat op dit ogenblik nog onvoldoende aan de orde is. Aan de oorzaak hiervan ligt onder meer een gebrek aan middelen en een onvoldoende assertiviteit in de relatie tussen de voorstellen van de opleiding en beslissingen van de algemene directie.

De commissie neemt wel akte van het feit dat er met de VUB gesprekken lopen om dit proces op te starten. Hiervoor zijn mensen aangesteld om te screenen in welke activiteitenvelden onderzoek kan worden ontwikkeld.

De maatschappelijke dienstverlening, als opdracht van de hogeschool ten aanzien van de maatschappij, het onderzoek en de internationalisering zijn nog niet voldoende structureel verankerd in de opleiding. De hogeschool en het departementshoofd moeten daarvoor een duidelijke beleidslijn uittekenen.

Een expliciete beschrijving van een kwaliteitszorgsysteem in de vorm van een conceptnota bestaat niet. Er wordt gemeten, maar de resultaten zouden sneller moeten worden omgezet in concrete actieplannen met een realistische timing en opvolging. Voor de verankering van de KZ is ondersteuning vanuit het centraal bestuur noodzakelijk.

2.3.1.2 concretisering kwaliteitszorg in de opleiding

Binnen de hogeschool werd het PROZA-instrument gebruikt om de interne kwaliteitszorg uit te bouwen. De opleiding heeft in maart 2001 een interne visitatie georganiseerd, waarbij het OP een vrij volledig PROZA-onderzoek heeft uitgevoerd. Dit onderzoek heeft geleid tot veel concrete waardevolle verbeterpunten, waarvan een gedeelte uitgevoerd werd, maar een groot gedeelte ervan jammer genoeg niet opgevolgd werd. De commissie heeft de indruk dat de opleiding de diagnose grotendeels (bewust) naast zich heeft neergelegd. De commissie waardeert de inbreng, sinds kort, van een onderwijs- en onderzoekskundige. Ze is van oordeel dat die op een structurele en effectieve manier kunnen worden ingezet.

Op hogeschoolniveau werkt sedert kort een nieuwe centrale kwaliteitscoördinator die de opleidingen aanstuurt op het vlak van KZ. Dit aansturen gebeurt hoofdzakelijk vanuit de decretale richtlijnen. Het is onduidelijk hoe de verantwoordelijkheden binnen het departement en de opleiding vastgelegd zijn. Positief is dat de opleidingsraad het proces inzake kwaliteitszorg opvolgt, doch de deelname aan de opleidingsraad is beperkt. In de opleidingsraad zetelen geen studenten noch technisch personeel. Uit de gesprekken heeft de commissie geleerd dat de informatie nochtans goed naar het OP doorstroomt en er feedback is. Er moet echter blijvend aandacht besteed worden aan de betrokkenheid van het volledige team bij het activeren van de kwaliteitsgedachte.

Uit gesprekken met het centraal bestuur en de KZCO blijkt dat er een aanzet is tot ondersteuning van de opleidingen in de vorm van een kaderstellend kwaliteitsplan 2004. In dit licht suggereert de commissie om de functie van de kwaliteitscoördinator in relatie tot de concrete operationalisering van de verbeterdoelen duidelijk te omschrijven.

Metingen en enquêtes worden centraal gestuurd, waarbij in de opleiding twijfel bestaat over relevantie en betrouwbaarheid van deze gegevens. Verbeterdoelen werden onvoldoende geformuleerd en gecommuniceerd naar alle geledingen in een concreet actieplan.

De commissie benadrukt het belang dat moet worden gehecht aan de rol en de impact van de opleidingsraad in het faciliteren, ondersteunen en actief aansturen van kwaliteitszorg. Meer dan het opvolgen van een ruim pakket aan taken moet een toekomstvisie en –strategie ontwikkeld worden.

2.3.1.3 personeel

De opleiding AR heeft een gemotiveerd en enthousiast personeelskader, maar beschikt niet over ruimte om een personeelsbeleid te voeren. De opleiding gaat nog gebukt onder afslankingsmaatregelen ten gevolge van overbestaffing uit het verleden, waardoor bevordering of verjonging niet mogelijk is. Ook in de toekomst zal deze situatie nog blijven voortduren, een verhoging van het aantal studenten zal zich blijkbaar niet onmiddellijk vertalen in extra VTE's.

Desondanks is er een duidelijke betrokkenheid van het personeel. Het personeelsteam is op zichzelf een positieve, lerende organisatie maar van 'empowerment' voor zijn eigen aangelegenheden is geen sprake. De reeds eerder aangehaalde spanning tussen het departement en het centraal bestuur is ook in deze materie voelbaar. Het departement vindt dat de verdeling van de VTE's niet transparant is en dat er geen stabiel verrekeningssysteem bestaat. De prestatieregeling, gekoppeld aan de aangeboden statuten, houdt

onvoldoende rekening met de specifieke noden van de opleiding. Dit staat een degelijke carrière-uitbouw van het personeel in de weg. Er zijn wel functioneringsgesprekken, maar die resulteren niet in een duidelijk bevorderingsbeleid.

Het interdisciplinair teamwerk als onderwijskundig instrument is nog niet aan de orde. De eerste stappen rond het concept van geïntegreerd leren zijn gezet, maar moeten verder geconcretiseerd worden. De personeelsleden zijn zich daarvan bewust, maar hebben nog een weg af te leggen.

Het docentenkorps bestaat hoofdzakelijk uit vakspecialisten. Er is geen goede registratie van professionaliseringsbehoeften. Professionalisering van het onderwijzend personeel gebeurt meestal op eigen initiatief.

Er is geen expliciet navormingsbeleid en -plan van de opleiding. De opleiding erkent dat er waardevolle initiatieven zijn genomen op het vlak van probleem- en projectgestuurd onderwijs, maar dat het effect ervan verloren is gegaan door een ad-hoc-aanpak zonder structureel organisatorische en onderwijskundige omkadering. De navorming wordt centraal georganiseerd, maar is niet specifiek gericht op de noden van de opleiding.

In het licht van de ontwikkelingen inzake de BA/MA-structuur en de academisering worden er grote eisen gesteld aan het personeel. Naast de vakprofessionaliteit moet het docentenkorps zijn onderwijsdeskundigheid en onderzoeksexpertise uitbreiden. Het docentenkorps is zich hiervan bewust en is vragende partij voor een centraal aanbod dat voldoende rekening houdt met de specificiteit van de opleiding. De commissie adviseert het centraal bestuur hier aandacht aan te besteden.

Een concept voor een gemeenschappelijk aanbod van onderwijs- en docentenprofessionalisering gecombineerd met het dieper ingaan op discipline-eigen materies en noden is in ontwikkeling, maar is nog maar weinig concreet aantoonbaar in termen van resultaten.

De commissie stelt vast dat het personeel overbelast is en gebukt gaat onder de bijkomende aandachtspunten zoals academisering, geïntegreerde werking, professionalisering, onderwijsvernieuwing en onderhouden van voeling met het beroepsveld.

De commissie stelt zich vragen bij de visie van het centraal bestuur die stelt dat de taakbelasting van de docent wordt bepaald op basis van onderwijstaken en andere taken (onder meer KZ en internationalisering) en dat dit proces in nauw overleg met het departement wordt gevoerd. Een terugkoppeling is hier noodzakelijk.

2.3.1.4 materiële en financiële randvoorwaarden

De opleiding AR betreft een eigen gebouw op de Universitaire Campus te Diepenbeek, samen met de opleiding IAR en sinds het academiejaar 2002-2003 de opleiding landbouw- en biotechnologie. Er is een goede infrastructuur aanwezig voor onderwijs. De werkplaatsen voor het uitvoeren van ontwerpen zijn evenwel vrij beperkt in omvang en uitrusting.

De opleiding zou nog werk moeten maken van het creëren van geschikte werkruimtes voor lesgevers.

Er zijn voldoende werkruimtes met computers beschikbaar voor de studenten, die ook goed toegankelijk zijn. De hogeschool heeft enkele jaren geleden gekozen om ICT in de dagelijkse onderwijspraktijk in te voeren via het laptopproject. De studenten hebben de kans om via de hogeschool laptops aan te kopen tegen voordelige tarieven. Alle gebouwen hebben een draadloos netwerk, dat goed onderhouden wordt en toegang geeft tot

het intranet, de servers, Blackboard en internet. De hogeschool heeft hiermee de spits afgebeten. Een aantal studenten, vooral eerstejaarsstudenten, formuleren echter bedenkingen over het gebruik van de pc. Bij de keuze van de lapstops kan meer rekening gehouden worden met de wensen van de student en het mogelijk gebruik ervan buiten de opgelegde taken, bijvoorbeeld extra geheugenruimte om eigen programma's (Autocad) te installeren.

De opleidingen AR en IAR hebben samen een eigen bibliotheek met een eigen budget. De commissie ondersteunt de noodzaak van een eigen specifieke bibliotheek in de nabijheid van de ateliers. De collectie is goed uitgebouwd. Er is veel actueel materiaal, de scripties zijn toegankelijk en worden ook gebruikt. Het aanbod aan publicaties inzake onderwijsvernieuwing moet geïntensifieerd worden. De uitbouw en actualisering van de collectie wordt reeds twee opeenvolgende jaren doorkruist door de halvering van het budget. Het huidige budget is ondermaats voor een academische opleiding.

Er moet verder aandacht worden besteed aan het optimaliseren van het aankoopbeleid op het vlak van keuzevrijheid van uitgevers en boekhandels en de snelheid van de procedure.

2.3.1.5 opleidingsdoelstellingen

De onderwijsdoelstellingen zijn degelijk weergegeven in het document 'Bouwstenen – De basisvisie op het onderwijs van de Opleiding Architectuur aan de PHL'. Het proces om tot dit document te komen is gestart in 1999. Het feit dat het proces zo lang geduurd heeft, wijst echter op een verbeterdoel 'an sich'.

De docenten erkennen de noodzaak om een gemeenschappelijke visie te hebben waarop het onderwijs stoelt.

De brochure is ook een goed hulpmiddel voor jonge docenten bij de uitbouw van hun vak. Formeel kent het docentenkorps het document, maar ze erkent het niet als een vernieuwende visie waarmee iedereen zich kan identificeren. De indruk wordt gewekt dat er enkele auteurs zijn die de inhoud dragen, doch die inhoud moet nog meer door het volledige opleidingsteam beleefd worden. Een kritische reflectie door het voltallig personeel is noodzakelijk om deze onderwijsvisie te verankeren en aan te passen aan veranderende onderwijssituaties.

Het beroepsveld reageert verdeeld op de inhoudelijke aspecten van de opleiding en haar doelstellingen. Een gerichte feedback naar de opleiding gebeurt niet structureel. Er is wel interesse om dit in de toekomst uit te bouwen. Het Architectenhuis-Limburg kan hier wellicht een organiserende rol in spelen.

De visitatiecommissie waardeert sterk de conceptnota 'Academisering van de opleiding' alsook de nota 'Competenties – Structuur en uitwerking', met een olijsting van competenties waar duidelijk de academisering tot uiting komt (onder meer architecturaal en kritisch denken). De lijst is zo opgesteld dat de afgestudeerden zich voorbereid voelen om te starten in het werkveld.

2.3.1.6 opleidingsprogramma: opbouw en inhoud

Er is een boeiende opleidingsmatrix geschetst in het ZER met clusters van vakken en seminars. De structuur bestaat uit drie vakgroepen die elk opgebouwd zijn uit clusters. Ieder cluster omvat een aantal samenhangende opleidingsonderdelen. Per vakgroep zijn er ook één of twee seminars. Deze structuur kan zijn bijdrage leveren op het vlak van onderwijsvernieuwing en curriculumherziening door het garanderen van

één van de belangrijkste 'bouwstenen' van het mission statement, namelijk integratie en omgaan met complexiteit.

De basisstructuur moet nog eenduidiger vastgelegd worden en de onderlinge samenhang moet meer worden geëxpliciteerd.

In het kader van de nieuwe structuur moet de opleiding nadenken over het globale kader (inclusief nadenken over specialisatie en profilering) waarbij ze vertrekt vanuit de doelstellingen en niet andersom.

In een aantal gevallen kunnen de doelstellingen onderwijskundig nog verfijnd worden. Die bijsturing kan gebeuren op het vlak van een grotere transparantie in de evaluatie en het formuleren van onderwijsdoelstellingen naar concreet geoperationaliseerde competenties. Er is echter een goede wil aanwezig om het opleidingsprofiel van de opleiding verder te moderniseren.

De commissie vindt het positief dat de nadruk wordt gelegd op het 'onderzoekend ontwerpen'. Ook het Universal Design-project is exemplarisch.

De commissie is van oordeel dat de opleiding de dingen die ze zelf ontwikkeld heeft of waar ze mee initiatiefnemer is geweest, moet inzetten in een adequaat PR-beleid.

De competenties zijn adequaat uitgewerkt in het licht van de BA/MA-structuur. De opleidingsonderdelen zijn goed beschreven in de studiegids. De 'hard-copy' studiegids is duidelijk en goed gestructureerd. De studenten krijgen sinds 2003-2004 echter enkel een versie op cd-rom, maar die blijken ze niet echt te lezen. Die verdient een evenwaardige helderheid als de 'hard-copy' versie.

De commissie acht het wenselijk dat er een eenduidige communicatie is over hoe het programma is opgebouwd.

De studenten zijn over het algemeen tevreden over de opbouw en de inhoud van het programma. Wel kunnen de algemene vakken nog meer toegespitst worden ten gunste van hun architecturale relevantie. De studenten vragen meer confrontaties met de dagelijkse praktijk van een architect via werf- of bedrijfsbezoeken. Ook zouden ze meer aandacht willen voor sociale en communicatievaardigheden, zoals managementtechnieken en teamwerk.

Een aantal van de afgestudeerden waarmee de commissie gesproken heeft, vonden de kennis en het inzicht van constructie niet voldoende in functie van de onmiddellijke bruikbaarheid op de werkvloer.

De commissie is van oordeel dat de opleiding zich meer gedurfd mag profileren. Dit geldt onder meer voor het concept van 'onderzoekend ontwerpen', de bijdrage aan het Universal Design Project en de seminars.

2.3.1.7 het afstudeerwerk en werkveldervaring

stage

Tussen het tweede en het vijfde jaar doet de student een studiestage, die wordt gewaardeerd met drie studiepunten voor het vijfde jaar. De stage vindt plaats tijdens de zomermaanden. De student zoekt zelf een stageplaats. De indruk ontstaat dat hier niet echt aandacht aan wordt besteed omdat na de opleiding nog een stage van twee jaar plaatsvindt om te worden toegelaten tot de Orde van Architecten. Studenten kiezen niet voor de studiestage. Er is spanningsveld met de (betaalde) vakantiejobs. Hieruit moet worden besloten dat deze stage op een of andere manier een billijke verloning moet krijgen.

De studenten vragen in ieder geval meer stagemomenten op een vroeger moment in hun opleiding.

De idee om de stage deels te integreren in de studies wordt positief beoordeeld door studenten, afgestudeerden en het beroepsveld.

Er bestaat geen stagegids of een overzicht van stageplaatsen, alleen een stagecontract. Er wordt uitsluitend een beroep gedaan op de zelfwerkzaamheid van de student. De commissie stelt zich vragen over de begeleiding van de stage en de transparantie van de evaluatiecriteria.

Uit de gesprekken met het beroepsveld blijkt een gebrek aan rechtstreekse feedback naar de opleiding. Wellicht kan het Architectenhuis-Limburg hier een rol in spelen.

afstudeerwerk

Het afstudeerwerk bestaat uit een ontwerp en een scriptie. De scriptie hoort bij de seminaries (respectievelijk beelding, stedenbouw, bouwtechnisch concept en architectuurkritiek). De commissie beveelt aan om de scriptie meer te laten fungeren ter ondersteuning van het ontwerp waarbij beide onderdelen op elkaar kunnen inspelen. Dit kan worden gerealiseerd via de geplande masterproef.

De commissie is positief over het niveau van de eindwerken en scripties die ze heeft kunnen inkijken. Op zich staan de scripties binnen de architectuurtheorie op een hoog niveau, maar richtlijnen voor het opvolgen van het hele proces met betrekking tot het verrichten van onderzoek en vertalen in een wetenschappelijke tekst ontbreken. Deze richtlijnen wordt wel mondeling meegegeven, maar in het kader van de kwaliteitszorg moet transparantie bestaan.

De relatie tussen het eindwerk en de beroepsveldervaring kan worden uitgebouwd waarbij beide aspecten elkaar ondersteunen. Ook de onderzoekscomponent kan hierbij aansluiten.

2.3.1.8 internationalisering

De opleiding is zich bewust van de noodzaak en het belang van de internationale context. De internationale dimensie manifesteert zich vooral door de studentenmobiliteit in het kader van het Erasmusprogramma. In de academiejaren 2001-2002 en 2002-2003 betrof het een tiental uitgaande studenten en een tweetal inkomende studenten. De opleiding heeft een netwerk van partners, voornamelijk in Europa (Finland, Ierland, Schotland, Duitsland, Wallonië, Lissabon en Milaan) maar ook twee instellingen in Zuid-Afrika. De uitstroom is beduidend hoger dan de instroom. Buitenlandse studenten zijn minder aangetrokken door de ligging en vooral de taal. Wel werden tot het academiejaar 2000-2001 Engelstalige cursussen aangeboden, namelijk het BelArch-programma.

De uitwisseling van docenten gebeurt voornamelijk binnen het land zelf, een internationale uitwisseling op dat vlak moet worden gestimuleerd om de blik op de wereld te openen. De opleiding erkent dit en werkt aan een project met Italië.

De internationale dimensie wordt verder ingevuld via de jaarlijkse studiereis waar iedere student de kans toe heeft. Deze studiereis is niet verplicht, maar de opleiding gaat ervan uit dat de student internationale ervaring opdoet via de aangeboden studiereis of via eigen initiatief. Eventuele financiële problemen worden opgevangen door de sociale dienst van de hogeschool.

De commissie adviseert om een visie, een profiel en concrete doelen op het vlak van internationalisering te ontwikkelen, zowel van de eigen opleiding als van de instellingen waarmee ze wenst samen te werken. Op basis daarvan kan de hogeschool een netwerk van buitenlandse partnerinstellingen verder uitbouwen.

De unieke positie binnen de Euregio creëert mogelijkheden die met ondersteuning vanuit het centraal bestuur kunnen worden ontwikkeld. Deze mogelijkheden en samenwerking met gelijkaardige opleidingen in de Euregionale context zouden gestructureerd uitgebouwd moeten worden om de basis van de opleidingen te versterken.

Om de internationalisering uit te bouwen moet in de nodige fondsen of begrotingsposten worden voorzien.

Via een participatie in de EAAE en aan een werkgroep van ENHSA profileert de opleiding zich ook op internationaal vlak.

Een ander initiatief dat de opleiding aanhaalde was Hora Est, een netwerk om meer samenwerking te ontwikkelen, bijvoorbeeld gemeenschappelijke cursussen.

De commissie waardeert de internationaliseringsinitiatieven, maar vreest dat de resultaten onvoldoende doorstromen naar het onderwijs om een multicultureler onderwijs aan te bieden.

De commissie waardeert het project Universal Design. Ook waardeert ze dat er een samenwerking is tussen de drie Vlaamse hogescholen die de opleiding Architectuur aanbieden. De commissie adviseert om hierop verder te werken en een gezamenlijk strategisch internationaliseringsbeleid uit te werken.

2.3.1.9 leersituatie

onderwijsvormen

De opleiding gebruikt een mix van onderwijsvormen en de inzet ervan op de juiste plaats in het curriculum lijkt in eerste instantie de gestelde competenties bij de studenten te helpen bereiken. Per werkvorm kunnen zij benoemd en systematischer verduidelijkt worden. De adequaatheid van de ateliers is overduidelijk.

De ondersteunende vakken worden over het algemeen via hoorcolleges overgebracht. Een verdere integratie en kruisbestuiving van de theorievakken en de ateliers zijn aan te raden. De commissie suggereert om de methodemix te ondersteunen door een rechtstreekse feedback onder de vorm van een objectief uitgevoerde evaluatie door de studenten.

Als intentie staat begeleidde zelfstudie voorop. Vanuit het centraal bestuur wordt het gebruik van ICT met behulp van Blackboard aangemoedigd. De commissie heeft niet kunnen vaststellen dat het in de opleiding wordt gebruikt.

De commissie waardeert en neemt akte van het begeleid zelfstandig werk - gedeeltelijk in de vorm van opdrachtgestuurd onderwijs - waarin wordt voorzien vanaf het academiejaar 2004-2005. Wel wijst ze erop dat afstemming op de noden voldoende moet worden doorgrond en dat het invoeren van de BZW ten aanzien van studenten en docenten onderwijskundig moet worden begeleid.

De opleiding heeft vroeger een initiatief genomen om geïntegreerde werkvormen zoals PGO in te voeren, maar deze initiatieven zijn niet voortgezet door gebrek aan expertise en ondersteuning. Een theoretisch onderwijskundige ondersteuning en een toelichting op innovatieve onderwijsvormen vanuit het centraal

bestuur is nodig. Deze intentie bestaat wel, maar wordt pas uitgebouwd als de pas aangestelde onderwijsdeskundige is ingewerkt.

leermiddelen

De kwaliteit van het cursusmateriaal is degelijk, actueel en constructief. Uit het cursusmateriaal blijkt dat er consistent en inzichtelijk wordt gewerkt.

Ondanks het feit dat de inhoudelijke kwaliteit van het cursusmateriaal op zijn minst actueel is, wordt er weinig door de lesgever zelf opgemaakt materiaal gebruikt. Er moet ook meer bronvermelding zijn. De aandacht voor interdisciplinariteit en onderlinge samenhang van opleidingsonderdelen zou in het cursusmateriaal en in het docentenoverleg moeten worden doorgetrokken. Ook hier zou een onderwijskundige ondersteuning vanuit het centraal bestuur een grote meerwaarde betekenen.

De studenten die met de commissie gesproken hebben, zijn over het algemeen tevreden over het leermateriaal. Zij signaleren wel een probleem bij de verdeling van de cursussen vanuit de campus Hasselt: de beperkte openingsuren hebben tot gevolg dat de studenten er enkel tijdens de lessen terecht kunnen.

Hoewel de leermiddelen positief worden beoordeeld, moet er aandacht besteed worden aan het scherper afbakenen van het studiemateriaal per jaar. De studenten wijzen erop dat in enkele gevallen studiemateriaal moet worden aangekocht dat naderhand niet gebruikt wordt.

De commissie wijst erop dat het verschaffen van kwalitatief en inzichtelijk cursusmateriaal als principe tot in het vijfde jaar moet worden volgehouden.

2.3.1.10 toetsing en evaluatie

De toetsing van de theoretische en ondersteunende kennis gebeurt via schriftelijke of mondelinge examens. De nadruk ligt hier nog te veel op reproductie van kennis en te weinig op het zinvol leren hanteren van kennis. De commissie waardeert de verbreding van productevaluatie met procesevaluatie.

Permanente evaluatie gebeurt in de ateliers, evenals jurering van de opdrachten. Regelmatig worden externe juryleden uitgenodigd, in het bijzonder als het gaat over ontwerpprojecten met concrete maatschappelijke relevantie. Voor de beoordeling van de eindwerken worden systematisch externe juryleden gevraagd.

Over het algemeen zijn evaluatie en toetsing niet echt opgenomen in de strategie voor onderwijsvernieuwing. Onderwijsvernieuwing hangt nauw samen met de wijze van evalueren, en het herbezinnen over evaluatievormen is een startpunt. Nieuwe evaluatietechnieken, zoals bijvoorbeeld het portfolio-assessment, kunnen het hele ontwerpproces of de evolutie van een werkveldervaring weergeven. Een aandachtspunt hierbij is dat het gebruik van portfolio's ook een gevaar inhoudt, met name een overwaardering van presentatie en communicatie ten nadele van de inhoud. Dit moet worden voorkomen.

Er blijven zich problemen aandienen ten aanzien van de transparantie van beoordelingscriteria, de normering en de feedback ten aanzien van studenten (inhoud en tijdstip).

De studenten die met de commissie gesproken hebben, vragen meer en directe feedback. Zij vinden de feedback vaag en te laat, waardoor zij niet precies weten hoe hun werk evolueert. De beoordelingscriteria zijn voor hen niet transparant.

Metavaardigheden spelen ook een rol bij de evaluatie, maar de studenten weten niet welk gewicht deze dragen in de eindbeoordeling. Een aanbeveling is dan ook om de evaluatiemethoden en hun gewicht in het onderwijsproces in de studiegids te vermelden en bij opgaven te verduidelijken.

2.3.1.11 studie- en studentenbegeleiding

De opleiding volgt de instroom op, maar zonder grondige analyse. De cijfers maken geen onderscheid tussen AR en IAR, wat de interpretatie bemoeilijkt.

De opleiding biedt de instromende studenten een waaier van ondersteuning aan. Zo zijn er introductiecursussen (wiskunde, bouwchemie en ontwerpen) en er is een introductieweek waarin studenten kennismaken met de werking van de hogeschool en de campus in het bijzonder.

Voor de studenten van de eerste cyclus worden monitoraten georganiseerd, maar niet op een systematische manier. De communicatie inzake monitoraten zou beter kunnen, maar de studenten die dat wensen, vinden de informatie vrij snel op een informele wijze via een gekend aanspreekpunt of -persoon en via de vergaderingen van de jaarverantwoordelijken.

De studenten geven aan dat er een lage drempel is tussen studenten en docenten. De vrijwillige en enthousiaste begeleiding anticipeert op mogelijke problemen en vult de lacune van gestructureerde begeleiding in. Als aandachtspunt kan gesteld worden dat de studie- en studentenbegeleiding informeel goed verloopt, maar dat een gecentraliseerde systematische bevraging van de noden van de studenten de begeleiding efficiënter kan maken. De cijfergegevens over het instroomprofiel/instroombegeleiding en over de studie- en studentenbegeleiding moeten verder verfijnd worden en de resultaten ervan moeten worden toegepast in het beleid.

De ombudsfunctie wordt duidelijk en optimaal uitgeoefend en ontlast het departementshoofd van menig probleem. Ze moet echter aangevuld worden met een meetsysteem dat ook toelaat om problemen op een anonieme manier te detecteren.

Voor psychosociale problemen wordt doorverwezen naar Sovo PHL, die een aanbod heeft voor onder meer assertiviteitstraining, leertraining en faalangst. Er zijn weinig studenten uit het departement die op het aanbod ingaan, waarschijnlijk door de lage drempel tussen studenten en docenten.

Sovo PHL beheert voornamelijk financiële dossiers van de studenten uit het departement.

De onderwijsdoelstellingen en onderwijsregeling worden voorgesteld in de studiegids, maar de studenten lezen de gids nauwelijks. Ook de cd-rom wordt weinig geraadpleegd.

De participatie van de studenten gebeurt actief maar officieus omdat de officiële kanalen geen rekening houden met de specifieke noden van de studenten van de opleiding AR. De informeel georganiseerde participatie van de studenten gaat aldus ten koste van de werkbelasting van welwillende docenten.

2.3.1.12 studeerbaarheid en studierendement

Wat betreft de studeerbaarheid krijgt de commissie de indruk dat er geen extreme klachten zijn, maar dat er wel nood is aan duidelijke studietijdmetingen.

Op het vlak van het studierendement zijn er geen alarmerende cijfers. Een aandachtspunt is het bewaken van de betrouwbaarheid en de indicatieve waarde van de aangereikte cijfers.

Uit de gesprekken met studenten blijkt een overbelasting door redundante randopdrachten in bepaalde opleidingsonderdelen. Een herkenbaar probleem is de overbelasting van het ontwerpen, dat een voorbereiding op de theorievakken en -examens belemmert.

2.3.1.13 afgestudeerden

Een gerichte uitstroombegeleiding is er niet. Er wordt gerekend op de verplichte stage van twee jaar. Een terugkoppeling van de stage naar de opleiding is aangewezen. Er moeten echter duidelijke afspraken gemaakt worden met het beroepsveld.

De opleiding biedt weinig kansen aan de afgestudeerden om contacten te onderhouden met de hogeschool. Een alumniwerking is niet uitgebouwd. Er zijn wel een aantal initiatieven die afhangen van de individuele inzet van een aantal docenten. Voor de toekomst is een alumniwerking en een systematische meting van de tevredenheid van de afgestudeerden aangewezen.

De afgestudeerden die met de commissie gesproken hebben, drukken duidelijk hun waardering uit voor de opleiding en zijn zeer tevreden. Als sterke punten van de opleiding geven zij de algemene basiskennis en de brede vorming naar de architectuurtheorie aan. Als te verbeteren punt signaleren zij het verwerven van algemeen inzicht in bouwtechnische vakken en constructief inzicht. Samenwerking met de industrieel ingenieurs Bouwkunde van de aanpalende hogeschool zou mogelijkheden kunnen bieden. Over het algemeen voelden afgestudeerden zich klaar voor het uitoefenen van hun beroep.

Het beroepsveld is tevreden met de afgestudeerden. Zij zijn positief over hun kennis en het feit dat ze zich 'goed uit de slag kunnen trekken'.

2.3.1.14 maatschappelijke dienstverlening

De maatschappelijke dienstverlening wordt vooral gedefinieerd als 'maatschappelijke relevantie en betrokkenheid'.

De meeste projecten zijn maatschappelijk wel relevant, maar genereren geen middelen voor de opleiding. In het licht van de inplanting van de opleiding in de Euregionale omgeving zijn er nochtans veel mogelijkheden op het vlak van architecturale projecten. Ook een meer wetenschappelijke benadering van de scripties biedt kansen voor projecten.

Een aparte cel dienstverlening zou dit structureel kunnen aanpakken in samenwerking met andere hogescholen in de Euregio.

De opleiding biedt wel navormingscursussen aan, voornamelijk computercursussen, wat de commissie positief vindt. Dit zou evenwel nog met andere vakgebieden kunnen worden uitgebreid.

2.3.1.15 onderzoek

De commissie erkent dat het onderzoeksgebonden onderwijs voor de opleiding een nieuw gegeven is. De huidige onderzoeksexpertise zit nog in geïsoleerde domeinen of is te veel gebonden aan individuen. Hoewel het disciplinair begrensd is, is het project Universal Design een lovenswaardig initiatief en een mooi voorbeeld van (inter)nationale samenwerking.

Er is een aanzet tot een onderzoekscultuur, maar die moet verder ontwikkeld worden.

Er is ook niet in financiering voor onderzoek voorzien. Hier moet het centraal bestuur meer mogelijkheden scheppen.

Momenteel bestaat alleen de intentie en de interesse om aan onderzoek te doen. De commissie stelt zich de vraag of de docenten en de studenten vaardig zijn of vaardig worden gemaakt in de methodiek van onderzoek en of zij onderzoeksvaardigheden aanleren of bezitten.

De commissie neemt kennis van het bestaan van de onderzoeksceel 'Architectuur, mobiliteit en omgeving' die in de marge van de opleiding bestaat. Deze heeft veel potenties zowel naar het onderwijs als naar wetenschappelijke dienstverlening bijvoorbeeld door het verstrekken van adviezen.

De commissie waardeert de oprichting van een 'designlab' om wetenschappelijk onderzoek te doen naar het creatieve proces waaruit het ontwerp bestaat.

De opleiding heeft haar intenties in verband met de onderzoekscomponent uiteengezet in de nota 'Academisering van de opleiding'. De commissie vraagt dringend een omvattende denkoefening op te starten om die intenties concreet te maken en te realiseren.

2.3.2 conclusies

De commissie constateert dat de opleiding een aantal troeven heeft.

- De opleiding beschikt over een vakbekwaam en gemotiveerd onderwijsteam, dat zich maximaal inzet voor de studenten. Engagement en gedegenheid zijn hierbij twee sleutelbegrippen. De drempel tussen studenten en docenten is laag, waardoor geanticipeerd wordt op mogelijke studieproblemen.
- De ICT is in de dagelijkse onderwijspraktijk ingevoerd via het laptopproject.
- De opleiding heeft in voorbereiding van de visitatie een PROZA-onderzoek uitgevoerd dat heel wat waardevolle verbeterpunten aan het licht bracht.
- Het curriculum is opgebouwd rond een matrix van clusters van vakken en seminaries, waarbij gestreefd wordt naar een integratie van disciplines in het ontwerpproces.

- In het kader van de nieuwe BA/MA-structuur zijn de competenties vastgelegd waar duidelijk de academisering tot uiting komt.

De commissie signaleert ook een aantal aandachtspunten.

- Onder invloed van de BA/MA-structuur zijn heel wat zaken in een stroomversnelling gekomen, maar het hele proces moet gestructureerd en onderbouwd worden. De opleiding heeft nood aan ondersteuning en expertise om de initiatieven te implementeren. De commissie waardeert wel de ondersteuning vanuit het hogeschoolbestuur via de inbreng - sinds kort - van de stafmedewerkers kwaliteitszorg, onderwijs en onderzoek.
- De resultaten van het PROZA-onderzoek moeten verder geanalyseerd en omgezet worden in concrete actieplannen.
- Er moet een personeelsbeleid worden opgezet, waarbij aandacht moet gaan naar de professionaliseringsnoden (vak-, onderwijs- en onderzoekskundigheid) met inbegrip van voldoende transparantie terzake en controle van de werkdruk van het OP.
- De studenten moeten ertoe worden gestimuleerd om risico's te durven nemen, alsook om zich een meer kritische houding aan te meten.
- De commissie vraagt om een omvattende denkoefening op te starten om de intenties in verband met onderzoek concreet te maken. Het bestaan van de onderzoeksceel 'architectuur, mobiliteit en omgeving' en de positie van de opleiding in de Euregio scheppen mogelijkheden.

De commissie neemt akte van enkele waardevolle documenten:

- Architectuur en Beeldende Kunst – infobrochure 2004-2005.
- Academisering van de Opleiding – Opleiding Architectuur – April 2003 - PHL
- Bouwstenen – de basisvisie op het onderwijs van de opleiding Architectuur aan de PHL
- Competenties – Structuur en uitwerking NOTA 3_08

bijlage 1

curriculum vitae van de visitatieleden

José Depuydt (1961) studeerde architectuur aan de Academie van Gent en behaalde een bijzondere licentie in de bouwtechniek aan de VUB. Hij werkte een achttal jaar als architect vooraleer over te stappen naar de onderwijssector. Hij is sinds 12 jaar verbonden aan de opleiding Architectuur van de VUB. In zijn onderzoek focust hij op de architectuurtheorie vanuit pedagogische invalshoek. Hij volgde diverse internationale bijscholingen op het vlak van architectuurpedagogie. Hij is copromotor van projecten onderwijsvernieuwing aan de VUB. Als secretaris van de opleidingsraad was hij actief betrokken bij de voorbereiding van de visitatie architectuur van de VUB. Hij is afgevaardigde van de Europese vereniging voor architectuurpedagogie en fungeert als jurylid voor eindprojecten in diverse opleidingen Architectuur en Interieurarchitectuur.

Werner Desimpelaere (1942) studeerde architectuur in Sint-Lucas Gent. Hij was tot 1 januari 2004 voorzitter van de Groep Planning, één van de toonaangevende multidisciplinaire Belgische ontwerp- en studie bureaus met een uitgesproken bijdrage tot het architecturaal en ruimtelijk debat. Hij trad tevens regelmatig op als expert voor UNESCO, de Koning Boudewijnstichting en de Raad van Europa in Centraal- en Oost-Europa. De Groep Planning realiseert projecten zowel in binnen- als in buitenland voor uiteenlopende opdrachtgevers in de privé- en de publieke sfeer.

Herman van Meer (1947) studeerde architectuur in Sint-Lukas Brussel. Na zijn studies liep hij stage bij de Groep Planning (Brugge). Hij startte als zelfstandig architect in Hasselt en realiseerde een breed gamma van opdrachten. Sinds enkele jaren werkt hij aan opdrachten van monumentenzorg, waarbij het dynamiseren van het monument in de maatschappij centraal staat. Hierbij worden ook nieuwe ingrepen gecombineerd met het bestaande monument.

André Vyt (1961) studeerde psychologische en pedagogische wetenschappen in Gent. Hij is docent gedragswetenschappen en kwaliteitszorg in de Arteveldehogeschool in Gent, waar hij instaat voor onderwijsinnovatie en -onderzoek in opleidingen Gezondheidszorg. Daarnaast geeft hij ook colleges aan de Universiteit Gent, waar hij voordien als onderzoeker werkzaam was en verzorgt hij advies en vorming in kwaliteitsmanagement.

Jan Westra (1947) studeerde architectuur aan de T.U. Delft en is hoogleraar architectonisch ontwerpen aan de faculteit bouwkunde van de TU Eindhoven. Hij is tevens decaan van de faculteit. Hij heeft in het verleden een aantal onderwijsopdrachten in het buitenland uitgevoerd, onder meer in Oregon. Hij is lid van de commissie die het architectuuronderwijs in Pretoria opvolgt. In zijn onderwijsopdracht legt hij de nadruk op *archineering* waarbij de architect niet enkel als ontwerper fungeert, maar ook meewerkt aan onderzoek en ontwikkeling binnen het hele bouwproces. Hij was voorzitter van Boosting, een vereniging waarin de industrie, de industrieel ontwerpers en de architecten samenwerken om het proces van vernieuwing en verbetering in de bouw te initiëren en te faciliteren.

0 beschrijving van beleid en kwaliteitszorg van de opleiding

- voorstelling van de opleiding;
- beschrijving van het beleid, algemene strategie en/of doelstellingen inzake onderwijs, internationalisering, maatschappelijke dienstverlening, onderzoek, ...
- beschrijving van het kwaliteitsbeleid en van het systeem van interne kwaliteitszorg.

1 thema concretisering kwaliteitszorg in de opleiding

- concrete uitwerking kwaliteitszorg in de opleiding (enquêtes, consensusvergaderingen, evaluatie, relaties met werkveld, ...);
- meetresultaten van de opleiding vanuit het interne kwaliteitsinstrument;
- verbeterdoelen en acties vanuit de kwaliteitszorg in de opleiding;
- opvolging van de verbeterdoelen en acties vanuit de kwaliteitszorg in de opleiding;
- kwaliteitscoördinator in de opleiding (verantwoordelijkheid, draagvlak, functioneren); thema kwaliteitszorg in het opleidingsteam.

bijlage: overzicht scores, formulieren, (opvolgings)verslagen vanuit de kwaliteitszorg in de opleiding

2 thema personeel

- human Resources Management (o.a. aanstelling en/of aanwerving, allocatie, bevordering, functionering en evaluatie);
- betrokkenheid van personeel (commitment en empowerment);
- werking van het opleidingsteam (coördinatie, teamverantwoordelijkheid, draagkracht, ...);
- professionalisering van het personeel buiten de technische deskundigheid (ook o.a. navorming);
- technische deskundigheid van het onderwijzend personeel (vakinhoudelijk, onderwijskundig en didactisch) (ook hoe gaan wij daarmee om?, navorming, ...);
- onderzoekdeskundigheid en/of deskundigheid in de beoefening en de ontwikkeling van de kunsten (indien van toepassing);
- technische, administratieve en organisatorische deskundigheid (ATP, ondersteunende diensten) (ook o.a. navorming).

bijlage: omvang, cijfermateriaal, samenstelling personeel (diploma, categorie, functieomschrijvingen, opdrachten), overzicht navorming personeel

3 thema materiële en financiële randvoorwaarden

- onderwijsruimten (incl. laboratoria, practica- en werkgroep ruimten, ateliers, ...);
- mediatheek;
- computerfaciliteiten;
- beschikbare werkmiddelen;
- studenten- en docentenfaciliteiten.

bijlage: cijfermateriaal

4 thema onderwijsdoelstellingen

- onderwijsvisie van de opleiding;
- afstemming van de onderwijsdoelstellingen van de opleiding op het hoger onderwijs;
- afstemming van de onderwijsdoelstellingen van de opleiding op het werkveld.

bijlage: beroeps- en/of opleidingsprofiel, onderwijsvisie en/of onderwijsdoelstellingen

5 thema opleidingsprogramma: opbouw en inhoud

- concretisering van de onderwijsdoelstellingen in het opleidingsprogramma;
- de aandacht in het opleidingsprogramma voor de vaardigheden die het maatschappelijk en beroepsmatig functioneren ondersteunen;
- actualiteitsgehalte van het opleidingsprogramma;
- sequentiële opbouw en coherentie van het opleidingsprogramma;
- aandacht voor de karakteristieken van de studenteninstroom;
- aanbod en structuur van flexibele leerwegen in het opleidingsprogramma;
- het niveau en de inhoud van de opleidingsonderdelen.

bijlage: opleidingsprogramma en studiegids van de opleiding

6 thema afstudeerwerk en/of werkveldervaring

- opvatting (concept), inhoud en niveau;
- begeleiding (o.a. duidelijkheid regelingen en voorzieningen);
- beoordeling (gehanteerde criteria en wijze van beoordeling);
- relatief gewicht in de opleiding.

bijlage: stagecontract, stagebeoordelingfiche, lijst van stageplaatsen, gebruikte handleiding en/of afspraken bij begeleiding en beoordeling van afstudeerwerken

7 thema internationale dimensie

- integratie van de doelstellingen van het internationaliseringbeleid in de opleiding;
- de internationale dimensie in de opleiding;
- participatiegraad van de studenten aan internationale programma's;
- internationale contacten van het personeel met terugkoppeling naar het onderwijs;
- samenwerking met buitenlandse instellingen.

bijlage: cijfergegevens internationalisering (studenten, personeel, take-up rate, begroting, uitgaven, ...)
internationalisering

8 thema leersituatie

8.1 onderwijsvormen

- de verschillende onderwijsvormen (hoorcollege, werkgroepen, projectwerk, practica, zelfstudie, ...)
(concept, geschiktheid in relatie tot doelstellingen, didactisch niveau);
- innovatieve onderwijsvormen;
- verhouding tussen contacturen, zelfstudie en andere onderwijsactiviteiten.

8.2 leermiddelen

- de verschillende onderwijsmiddelen (syllabi, handleidingen, cursussen, didactische hulpmiddelen, ...)
(in relatie tot doelstellingen en kwaliteit);
- inschakeling van innovatieve leermiddelen in de opleiding (o.a. ICT).

bijlage: verhouding tussen contacturen, zelfstudie en andere onderwijsactiviteiten, onderwijsreglement en/of -regeling en/of -procedure wijziging onderwijsvormen en leermiddelen

9 thema toetsing en evaluatie

- de verschillende evaluatievormen (concept, in relatie tot de doelstellingen van de opleidingsonderdelen en de opleiding als geheel, gerichtheid van de evaluatie op het toetsen van kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes, moeilijkheidsgraad);
- criteria en wijze van beoordeling door de evaluatoren;
- criteria en wijze van beoordeling van de examencommissie;
- organisatie van toetsen en examens;
- transparantie van de evaluatie.

bijlage: examenreglement en/of regeling

10 thema studie- en studentenbegeleiding

10.1 studenteninstroom

- instroomprofiel (ook zijdelings);
- instroombegeleiding;
- voorlichting aan abiturienten/aspirant-studenten;
- activiteiten ten aanzien van de aansluiting secundair-hoger onderwijs.

10.2 studiebegeleiding en studentenbegeleiding

- studiebegeleiding tijdens het eerste jaar;
- studiebegeleiding/advies tijdens het vervolg van de opleiding;
- communicatie van de onderwijsdoelstellingen, onderwijs- en examenreglement/regeling;
- psychosociale begeleiding;
- studentenparticipatie;
- ombudsfunctie.

bijlage: cijfergegevens instroomprofiel en instroombegeleiding, folders en cijfergegevens studie- en studentenbegeleiding, decretaal rapport studiebegeleiding eerstejaars

11 thema studeerbaarheid en studierendement

- studierendement en studiebelemmerende of studiebevorderende factoren en maatregelen (per studiejaar/startmodules en voor de hele opleiding);
- studietijd (verdeling over en binnen de opleiding, wijze en opvolging studietijdmeting, overeenstemming begrote en reële studietijd).

bijlage: slaagcijfers alle studie jaren/modules en gemiddelde studieduur, cijfergegevens begrote en reële studietijd

12 thema afgestudeerden

- voorbereiding van de afgestudeerde op de instap in het werkveld (uitstroombegeleiding inbegrepen);
- contacten tussen de opleiding en de afgestudeerden (o.a. alumniwerking);
- waardering voor de afgestudeerden door het werkveld;
- tevredenheid van de afgestudeerden over de opleiding.

bijlage: materiaal uitstroombegeleiding en alumniwerking, rapport tevredenheidmeting bij afgestudeerden

13 thema maatschappelijke dienstverlening

- maatschappelijke dienstverlening verweven met de opleiding (concept, beleidsdoelstellingen, bijdrage tot beleidsdoelstellingen, verwevenheid met onderwijs, kwaliteitszorg maatschappelijke dienstverlening);
- organisatie, middelen en ondersteuning van de opleidingsgebonden maatschappelijke dienstverlening.

bijlage: visie en/of beleidsdoelstellingen maatschappelijke dienstverlening, overzicht maatschappelijke dienstverlening, begroting projecten maatschappelijke dienstverlening, resultaten uit kwaliteitszorg

14 thema onderzoek

- onderzoek verweven met de opleiding (concept, beleidsdoelstellingen, bijdrage tot beleidsdoelstellingen, verwevenheid met onderwijs o.a. via actieve deelname studenten, kwaliteitszorg onderzoeksprojecten);
- organisatie, middelen en ondersteuning opleidingsgebonden onderzoek.

bijlage: overzicht onderzoeksprojecten, begroting onderzoek (personeel/taakbelasting, uitrusting, werking, tussentijdse en/of eindverslagen, gebruikerscommissies, resultaten uit kwaliteitszorg)

15 thema beoefening en ontwikkeling van de kunsten (indien van toepassing)

- de beoefening en ontwikkeling van de kunsten in de opleiding (beleidsdoelstellingen, bijdrage tot de realisatie van de doelstellingen, verwevenheid met onderwijs, kwaliteitszorg beoefening en ontwikkeling kunsten);
- organisatie, middelen en ondersteuning van de beoefening en ontwikkeling van de kunsten.

bijlage: overzicht beoefening en ontwikkeling kunsten in de opleiding, resultaten uit kwaliteitszorg

dag 0

15.00-17.00	bezoek aan de faciliteiten in Brussel (enkel voor het bezoek aan W&K)
18.00	voorbereiding + inzage werkdocumenten
20.00 - 22.00	avondmaal met de algemeen directeur (of een vertegenwoordiger van het hogescholenbestuur) en het departementshoofd

dag 1

09.00 - 09.45	departementshoofd, coördinator van de opleiding en opsteller(s) van het ZER
10.00 - 10.45	kwaliteitscoördinator (van de HS en van de opleiding) en de verantwoordelijke(n) onderwijsontwikkeling
11.00 - 11.45	studenten uit het eerste en tweede jaar (maximum 12, heterogeen samengesteld om een representatief staal te hebben van de studentenpopulatie, inclusief studentenvertegenwoordiging)
11.45 - 12.30	studenten uit het derde en vierde jaar (maximum 12 uit de verschillende afstudeerrichtingen, heterogeen samengesteld om een representatief staal te hebben van de studentenpopulatie, inclusief studentenvertegenwoordiging)
12.30 - 13.00	studenten uit het vijfde jaar (maximum 8 uit de verschillende afstudeerrichtingen, heterogeen samengesteld om een representatief staal te hebben van de studentenpopulatie)
12.45 - 14.00	werklunch en intern overleg van de commissie
14.00 - 14.45	docenten eerste cyclus (maximum 12, heterogeen samengesteld, representatief voor het docentenkorps en de opleidingsonderdelen, inclusief gastdocenten)
15.00 - 15.45	docenten tweede cyclus (maximum 12, heterogeen samengesteld, representatief voor het docentenkorps en de opleidingsonderdelen, inclusief gastdocenten)
16.00 - 16.45	assisterend personeel, stage-/eindwerkbegeleiders, verantwoordelijke(n) onderzoek
16.45 - 18.00	intern werkoverleg en inzage documenten
18.00 - 18.45	afgestudeerden (maximum 12 uit de voorbije 3 afgestudeerjaren met diverse functies in diverse sectoren)
19.00 - 19.45	vertegenwoordigers uit het beroepsveld, die afgestudeerden in dienst hebben en/of stagementor zijn (maximum 12, waaronder één uit de beroepsvereniging)
19.45	hapje en drankje voor de aanwezigen
20.30	avondmaal + intern overleg van de commissie

dag 2

09.00 - 09.30	vertegenwoordigers van het hogeschoolbestuur
09.30 - 11.00	rondleiding en bezoek aan de faciliteiten (mediatheek, werkruimtes ...)
11.00 - 11.30	verantwoordelijke internationalisering, studiebegeleiders, studieadvies, ombudsfunctie, vertegenwoordigers van SOVO (sociale voorzieningen)
11.30 - 12.00	bezoek aan tentoongestelde eindwerken
12.00 - 12.30	departementshoofd en opleidingscoördinator
12.30 - 14.00	werklunch
14.00 - 15.00	vrij spreekuur
15.00 - 17.00	intern werkoverleg
17.00 - 17.30	mondelijke rapportering

bezoekdata

Hogeschool Antwerpen	13 en 14 mei 2004
Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	28 en 29 april 2004
Provinciale Hogeschool Limburg	24 en 25 maart 2004

ADSC	Antwerp Design Sciences Cahiers
ADSL	Antwerp Design Seminars and Lectures
AR	Architectuur
ARC	Architectuur Reflectie Centrum
BA/MA	Bachelor/Master
BK	Beeldende Kunst
EAAE	European Association for Architectural Education
ECTS	European Credit Transfer System
ENHSA	European Network of Heads of Schools of Architecture
Evadoc	Evaluatie doceergedrag
Evatel	Evaluatie atelierdoceergedrag
HA	Hogeschool Antwerpen
Hora Est	netwerk van hogescholen in de Euregio Maas-Rijn
IAR	Interieurarchitectuur
IV	Interieurvormgeving
(I)KZ	(Integrale) Kwaliteitszorg
K.U. Leuven	Katholieke Universiteit Leuven
KZ	Kwaliteitszorg
KZCO	Kwaliteitszorgcoördinator
LUC	Limburgs Universitair Centrum
OP	onderwijzend personeel
PBL	Probleemgestuurd leren
PDCA (cyclus)	Plan-Do-Check-Act (cyclus)
PGO	probleemgestuurd e/of projectgestuurd onderwijs (PGO wordt verschillend ingevuld in de hogescholen)
PHL	Provinciale Hogeschool Limburg
PO	Productontwikkeling
PROZA	Projectgroep Ontwikkeling Zelfevaluatie-instrument
SOVO	Sociale Voorzieningen
TRIS	Transnational Institutional cooperation (method for quality improvement of higher education)
UA	Universiteit Antwerpen
VTE	voltijdse equivalenten
VUB	Vrije Universiteit Brussel
W&K	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst
ZER	Zelfevaluatierapport